

ANTONIO ZAVALA, S. J.

LARRABURU, LEXOTI TA BALENTIN

BERTSOLARIAK

1 JUN. 1976

**LARRABURU, LEXOTI TA BALENTIN
BERTSOLARIAK**

AUSPOA LIBURUTEGIA

115

COLECCION AUSPOA

**Plaza de Santa María, 2 — Teléfono 66 16 12 — Tolosa
(Guipúzcoa)**

ANTONIO ZAVALA, S. J.

**Larraburu, Lexoti ta
Balentin**

BERTSOLARIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA

1973

© Auspoa Liburutegia - Tolosa (Guipúzcoa)
Inprimatzaille: IZARRA - Peña y Goñi, 13 - Donostia
D. L.: 431/73
I. S. B. N.: 84-7158-068-3
Junio - 1973

ARKIBIDEA

LARRABURU BERTSOLARIA

(*Migel Antonio Otamendi Oloskoaga*)
(1829-1876)

Larraburu ta Xenpelar	11
Baserria ta familia	14
Zenbait gertaera	18
Larraburu ta Ardotx	22
Karlisten gerratea	30
Eriotza	34

LEXOTI BERTSOLARIA

(*Jose Manuel Lekuona Etxegoien*)
(1865-1937)

Lexoti bertsolaria	39
Morroi	50
(1905) Bertso berriak Oiartzungo misioneruari jarriak	51
(1919) Pello Errotari	61
(1921) Bertso berriak Oiartzungo misionistari jarriak	63
(1922) Aita Sebastian Mendiburu'ri	71
(1925) Bertso berriak Lezo'an izandu diran misionistari jarriak	77
(1930) Bergara'n	83
Errosarioa	86

BALENTIN BERTSOLARIA

(*Balentin Otxoteko Porto*)

(1908-1966)

Balentin bertsolaria	99
Lagun bati	105
Bertso berriyak Balentiñek jarriyak (Bere zapatai)	107
Nekazarien eguna	114
(1946) Bertso berriyak (Aieko Arriko piñuai jarriyak)	177
Bertso berriyak Balentiñek jarriyak (Bere reumari)	124

LARRABURU BERTSOLARIA

(Migel Antonio Otamendi Oloskoaga)

(1829 - 1876)

LARRABURU TA XENPELAR

Larraburu bertsolariaren aditzera, Oiartzun eta Errenteri aldeko bertsozalerik geienak badute noski. Oiartzungo Txikierdi sagardotegian onela kantatu omen zuan bein batez Xenpelarrek:

Panderiyako onek
memoriya erne;
Lexoti'k jartzen digu
zenbait umore;
txarrik ezin bota du
Ibarre'k naita're;
—nik oiekin ezin det
luzitu batere—;
Xorrola dotore;
baita Bordondo're;
Ardotx paregabe,
Arotxa kantore...
Larraburu jartzen det
gobernadore.

Panderi, Errenteriko partean dago; bafian beste guziak Oiartzungo etxe-izenak dira. Etxe-izenak ez-ezik, bertako bizi-lagunen izengoitia ere bai. Etzan ura bertsolari-kuadrilla makala izango.

Larraburuk onela erantzun zion:

Ez det esan bearrik
ezer Xenpelarrez;
Larraburu lonbratzen
governadorez.
Aspaldiyan or negon
enpliorik gabez;
zu ere ala zaude
aditzen dedanez;
tokatzen dan legez,
arrazoia-bidez
bazaude aberets
jarri zaite juez...
Orra libertadia
nere poderez.

Ta Xenpelarrek ostera:

Larraburuk Xenpelar
graziyaz ondratu;
errespuesta ordañez
diyot paratu.
Nik gobernadore eta
ark juez lonbratu...
okasiyorik gabe
gera konpormatu:
orri gogoratu (1)
ni nola adoratu:

(1) Lekuona'k *orri* jartzen du. Moldiztegiaren oker bat izango da. Guk uste, *orri* bear du. Ala jarri degu. Makazaga'k ere ala dakar.

ezta deskuidatu,
nai nau anparatu...
Orrenbeste fabore
nola pagatu?

Larraburu onezaz zerbait geiago ikas-
tearren, alegiñean saiatuak gera. Etzaigu
damutu lan ori artu izana. Zer atera de-
gun, urrengo orri-aldeetan esango da.

Iru bertso auek Xenpelarren liburuan
ere ezarri ziran. Auspoa, 88-89-90, 108 orri-
-aldean. Bañan aldi artan Errenteriko Ma-
kazaga'ren «*Xenpelar'en Bertsuak*» libu-
ruari kopiatu genion; oraingo ontan, be-
rriz, D. Manuel Lekuona'ren «*Literatura
Oral Euskérica, San Sebastián, 1936*» artu
diogu.

Bigarren bertsoan esaten danez, biak,
bai Larraburu ta bai Xenpelar, lanik gabe
zeuden. Ala ere sagardotegira joan ta ekin
bertsotan...

BASERRIA TA FAMILIA

Zer esanik ez, Larraburu bertsolaria Larraburu baserrikoa zan. Ori gauza jakina da.

Larraburu baserria, Oiartzungo Ugaldetxo ballaran dago, Errenteriko mugatik oso urbil.

Ara joateko, Oiartzundik Ernanira kamioz goazela, Txikiardiko ortan eskubitara eta gora artu bear da.

Larraburura joateko, eskubitara; eta Xenpelarrera joateko, ezkerretara. Biak ere gain batean daude. Bañan, ala ere, Xenpelarre zoko batean, bistarik gabe alegia. Larraburu, berriz, oso agerian, bista aundiko tokian; Oiartzungo erria ta bere eremu guzia, bere zelai ta mendi guziak, ederki ikusten dira andik.

Gaur famili bakarra bizi da an; bañan garai batean bi omen ziran. Baserriak ere ezagun du.

Ori, baserriari dagokiona. Bañan bertsolariari buruz zer esan genezake? Aren

izen-deiturak, jaio ta il-eguna ta abar, eza-gunak al ditugu? Izan da, Jaunari esker-rak, ori jakiteko modu.

Ortara iritxi bagera, Jose Etxeberria jaunari zor diogu geienbat. Jose Etxeberria au, Errenteriko Añabitarte baserrian bizi da, bañan Larraburu baserrian jaio zan, orain larogei ta sei bat urte. Ona zer esan zigun:

«Larraburu bertsolaria gure arrazakoa etzen. Aiek izango ziran bi anai ta aita zarra. Ori, nik gure aitari aditua».

Artxiboetan ezer billatzen asteko, eldulekuren bat bear izaten da; ari-muturra, alegia, matasa aterako bada. Orregatik, Jose Etxeberri oni, izenik-edo bai ote zekian galdetu genion. Onela erantzun zigun:

«Bat zen Migel Inaziyo; ta bestia Migel edo... Zerbait ola ziran. Bat zen beñepein Migel Inaziyo. Ori izan bear zuen eiztari gañera. Ori uste dut. Migel Larraburu ezagutzen ziran gero oiek. Bertsolaria, Migel Larraburu. Ala uste dut.

Larrabururen aita, Joxepe. Ta Migel Inaziyo beñepein bitan bat. Migel Antoniyo ia zen bestea! Batzuek Migel Larraburu ere esaten zuten. Iru ziran; aita ta bi seme».

Zalantza asko itz auetan. Ala ere, ekin genion artxibo-lanari. Ta, Oiartzungo 1857

urteko *Censo de Población* deritzaionean, auxe arkitu genduan:

Caserío Larraburu:

	Edad	Estado	Profesión
José Otamendi Cartesí	50	casado	labrador
Juana Ignacia Olascoaga	50	"	
Miguel Antonio Otamendi	27	soltero	
Ignacio	25	"	
José	2	"	

Jose orren urteak ez dira ondo irakurtzen. Lenengo lumeroa zer dan ezin somatu. Bañan seguru asko 2 izango da; ogei ta bi urte, alegia.

Izen auek oso egoki datoz Jose Etxeberria'k emandakoekin: aita, Joxepe; ori zailantzik gabe esaten zuan. Semeen izenekin korapilatzen zan: Migel Inaziyo, Migel Antoniyo, Migel... Bañan beti ere bertsolaria Migel zala, Migel Larraburu... Bi Migel zirala uste ta bat bakarra izaki. Migel ori degu, beraz, Larraburu bertsolaria.

Ta, ain zuzen, ara zer izenburu jarri zien Errenteriko *Bertsolariya* aldizkariak, Larraburuk Ardotxi atera zizkion bertsoai: «Barka zazkiguzu gure zorrak... Migel Antonio Larraburu zanak Ardotx zanari jarritako bertsuak».

Bi bidetatik abitu ta toki berera iritxi. Ez dago, beraz, zer duda egin. Bertsolariya, Migel Antonio zeritzan izenez, eta Otamendi Olaskoaga deituraz.

Ori jakiñik, urrena eliz-artxiboan ekin genion. Ona zer arkitu genduan:

Migel Antonio Otamendi Olaskoaga ori, 1829'eko Otsaillaren 3'an jaio zan, gaueko zortzietan (1).

Gurasoak: Jose Otamendi, Oreja'koa, ta Juana Inazia Oloskoaga. Amaren deitura Oloskoaga jartzen du, ez Olaskoaga.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Mariano, Billafranka'koa, ta Maria Josefa Cartegui. Aitaren bigarren deitura Cartesí zan Oiarzungo 1857'eko *Censo de Población* dalako ortan; emen, berriz, Cartegui.

Amaren aldekoak: Juan Luis eta Teresa Antonia Mendiburu.

Migel Antonio, senideetan zaarrena zan. Ondoren, onako auek arkitu ditut Oiarzungo eliz-artxiboan: Inazio Mari, 1831/V/24'an jaioa; Mikaela Inazia, 1834/IX/10'an; Jabiera, 1839/II/11'an; ta Manuela Josefa, 1841/VII/28'an (2).

1857'eko *Censo de Población* ortan, ez da iru arreba oien aitamenik egiten. Ez dakigu zergatik izango dan. Ta beste anai bat ere aitatzen da: Jose. Onen bataio-agiria ez degu Oiarzunen a r k i t u. Agian, Erreterin-edo bataiatuko zuten.

(1) Oiarzungo 14'garren bataio-liburua, 146 orria.

(2) Oiarzungo 14'garren bataio-liburua, 200 orria; ta 15'garren bataio-liburua, 3, 44 ta 68 orria.

ZENBAIT GERTAERA

Jose Etxeberria orrek berak onela kontatu digu:

«Ugaldetxon bertsotan ari beste norbaitekin ta bastante berandu.

Joxepa izena zuena omen zen tabernaria, ta Joxepa orrek esan omen zion zerbait ere beti ala etzela bear; zerbait ere ola.

Ta Larraburu orrek zerbait ere erantzun ba, ta Joxepa orrek zerbait ere arrazoi txarra beñepein eman zion, da Larraburuk orduan:

—Ai, Joxepa, Joxepa! Gaur zergatik esan didazu ola?

Ta:

—Kariñoz!

Ta Larraburuk:

—Bai, gauza itxurazkoa da arrazoi txarra kariñoz!»

* * *

Jose Etxeberria orrek berak:

«Indar aundiko gizona omen zen. Zentolene ortan (1) taberna-ta omen zen denbora aietan. Ta Larraburu ori itzaia omen zen, eta or utzi zeak, idiak, atarian, ta bera barrena sartu.

Ta, tabernan zegoela, idiak aspertu ga-xoak eta alako batean martxa, alde egin etxera.

Ta Larraburuko bidean arri tranko aundiak eta bide txarrak, eta, ala zijoazela, perrillak galdu bidean, gurdi-perrillak. Kurpillak zuek deituko diezute?

Eta Larraburu ori ere eldu omen zen ondotik eta perrillak bidean:

—Koño! Gaxoak! ez dizkitek danak eraman!

Ta perrill oiek artu bizkarrean eta etxera. Ia indarrik bazuen! Gizajoa!»

* * *

Larraburu baserrian bizi dan Joxepa Arbelaitz'ek, beste onela kontatu digu gertaera ori bera:

«Egun batez, gurdiarekin Erreterira joan, eta, zerbaitekin bueltan zetorrela, Zentolene'n gelditu ta beiak eskapo egin.

(1) Zentolene, Erreteritik Larraburura dijoan bi-dearen bazterrean dago.

Etorri zan gero bera ere ta:

—Pusketia falta dute emen!

Bidean karobia ta antxen kurpillak amilduak. Beiak kurtetxearekin bakarrik etxera.

Ta beiak bertan utzi ta bera joan, kurpillak bizkarrean artu ta ekarri.

Kurpilla, dana egurrezkoa izaten zan orduan, ardatza ta guzi.»

* * *

Jose Etxeberria'k beste gertaera au ere:

«Bi anai oiek, mutilzarrak. Biak mutilzar eta aita zarra, nere oraingo gisa.

Aitak, errenta pagatzera, Tolosara joan bear. *Vizconde del Cerro* ta oiek nola dira? Oiena da etxe ori ere, Larraburu. Ta, aita zarra errenta pagatzera zijoanean, beti etxekoandreak —alargun bat zen orduan— erritan ematen zion: Etxean pulamentu txarra zeukatela ta emakume bat etxeratzeko, etxean martxa ohea jartzeko.

Etxerakoan, ba, esaten omen zien semeai, bañan aiek kaso aundirik ez.

Berriz ere ari omen zen errenta-denbora alderatzen, da esan omen zien semeai:

—Aurten ere erritan aditu bearko dít nik!

Ta Larraburu bertsolari orrek:

—Ez, aita, ez! Aurten ez du erritik adituko! Dirua sobratu al du?

—Ori bai; dirua sobratu dut!

—Ongi dago, ongi dago! Ni joango naz!

Joan omen zen zea ori, Larraburu ori, etxekoandre orrengana. Esan zion nola errenta pagatzera joana zen da:

—Lotsagarriak zuek! Familia martxa geiago gabe! Emakume bat gabe!

Ta ola aritu omen zitzaion. Ixilik egon omen zen puska batean Larraburu ori, ta gero esan omen zion:

—Etxekoandrea, nik alegiñak egiten ditut, bañan iñork ez du nai orixe. Bañan, gaiean dagoen kasoan, berorri ere besteai bezela aderaziko diot: Nai du nerekin ezkondu?

Ta arek ezetz ta ezetz.

Ta Larraburuk:

—Nik orduan zer egitea nai du ba? Beti ori esaten didate denak!

Ura gizon jator oietako bat izan bear zuen.

Olako istori asko gure lengo zarrak, bañan guk pulamenturik ez gauza oietarako!»

LARRABURU TA ARDOTX

Ardotx bertsolariaren aitamenak, Xenpelarren liburuan egin ziran: Auspoa, 88-89-90, 101 orri-aldean; baita zenbait bertso eman ere. Ta esana degu Xenpelarrek zer esan zion bertso batean Txikierdin: Ardotx paregabe.

Larraburuk ere izan zuan Ardotxekin artu-emanik; bere kaltetan, ordea.

San Inazio arrats batean aparria egin zuten bi bertsolari auek. Ori, orain urrena jarriko ditugun bertsoetan esaten da. Beste argibide auek, berriz, Ugaldetxoko zaarren aotik jasoak ditut:

Ugaldetxoko Mikelentxone baserrian sagardotegia omen zan; ortxe egin zuten beren apari ori. Ta apalondoan bertsoetan asi ziran. Bañan Ardotx ez izaki Larraburu aña, ta onek menderatu bestea.

Jose Etxeberria'k onela esan digu:

«Larraburu, gizon gustagarria izan bear zuen. Ta beste ori xitala ta gizatxarra.

Beti iñor tentatzen ari bear. Bañan Larraburu, bertsolari jatorra ta prestua, ta aixa tapatzen bestea. Ta inbiriya bai gauza txarra dala!

Ta Ardotx ori, berak nai zuen bezela bere gustoa egin etzuenean, kanpora atera zen. Ta Larraburu segi sagardotegian...»

Ardotx kanpora atera bai, bañan baita ere urrutira gabe bide bazterrean zai gelditu.

Ta Larraburu atera ta Ardotx izkututa zegoan tokira eldu zanean, onek arri batekin buruan jo zuan. Ez, ordea, arria tirata; arria eskuan zuala baizik. Ta kopeta ebaki, dana larrutu...

Ondorengo bertsoak garbiro adierazten dute nolako kolpea izan zan:

iturritik bezela
zeterren odola...

ez du edozeñek egiten
olako sangriya...

Nere denborako señalia
sekulako erida...

Oraindik ere esaten dute zein tokitan

gertatu zan ori. Mikelentxonetik bereala, Itxaso baserria dago. Bien bitartean, bost bat arri-eskallera, bide-bazterrean. Gaur ere ikusten dira. Antxen itxogin omen zion Ardotxek Larrabururi ta antxen arriarekin buruan jo.

Laugarren bertsoak urrengo egunaren berri ematen digu:

Aita San Inaziyo
biyamon-goizian,
auspez erori nintzan
meza entzutian;
lau lagunek artuta
kanpora airian...

Biaramon-goizian mezetan baldin bazan, igandea izango zala dudarik ez da. Etzan bestela joango; ta ain gutxiago, berriz, bezpera-arratsean olako kolpea artuta. San Inazio eguna larunbatarekin, beraz. Zein urtetan egokitu zan ola, Larrabururen denboran?

Begiratu degu lengo egutegi zaarretan, eta, Larraburuk ogei ta lau urte zituantetik aurrera, irutan gertatu zan ori: 1858, 1869 ta 1875 urtean. Azken urte onetan, karlisten bigarren gerratea zan. Girorik etzegoen, beraz, bertsoarako ta sagardotegirako. Beste bietatik batean izango zan. Ain zuzen, 1869'eko ortan, Abenduaren 8'garrena, Xenpelar il zan eguna.

Andik aurrera, etzan Larrabururekin gizonik izan. Onela esan digu Jose Etxeberria'k:

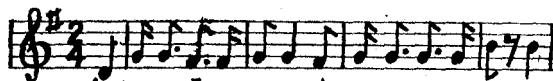
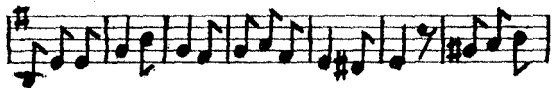
«Larraburu gizajoa burutikan galdu egin zen. Nunbait ere, buruan odol asko joan edo kolpe aundia izan edo, ta gizajoa burutik nastua geratu omen zan.

Batzutan tankeraz egoten zen, bañan beste batzutan burua galdu egiten zitzaion, zer egiten zuen etzekiela.

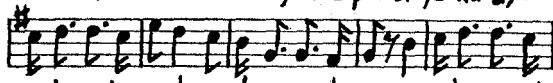
Ardotxek geroztik negar egiten omen zuen. Negar egingo zuen, bañan gizon bat ondatua...»

Larraburuk bertsoak jarri zizkion Ardotxi, barkazioa eskeñiaz. Errenteriko Makazaga'k bere *Bertsolariya* aldizkarian argitaratu zituan, 5'garren zenbakian, 1931'eko Urriaren 18'an. Ez du esaten nundik zituan.

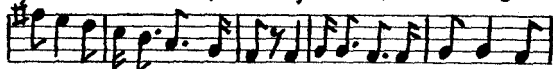
Bertso auek kantatzen dira gaur egunean ere Oiartzunen. Bi doñu jartzen ditugu emen: lenengoa, Ugaldetxoko Portugal baserriko Inazio Pikabea'k kantatua; bigarrena, Ugaldetxoko Larria baserriko Patxi Labandibar zanak kantatua. Doñuen atzetik, bertsoak jarriko ditugu.

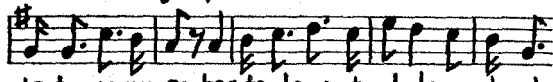
Ai-ta san I-na-zi-yo Az-pe-i-ti-ya-ku-a, Lo-

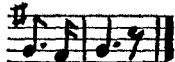
-yo-lan e-txe e-der pa-la-zi-yo-ku-a; mun-du-angus-ta-

ble daz-u-re e-jen-plu-a, zu-re a-la-ban-tzan ni kan-

-ta-tze-ra nu-a: bas-ta da zai-tu-da la pro-beintzi-

-a-nu-a.

BARKA ZAIZKIGUZU GURE ZORRAK...

MIGEL ANTONIO LARRABURU ZANAK
ARDOTX ZANARI JARRITAKO BERTSOAK

- 1/ Aita San Inazio
Gipuzkoakua,
Loiolako etxe eder
palaziyokua,
munduan gustable da
zure ejenplua,
arren argi zadazu
entendimentua,
nola maitatu biar dan
lagun projimua.
- 2/ Aita San Inazio
arratseko obra
nere buru gajuak
sentitzen du sobra.
Gizona izatia
aiñ biyotz gogorra,
iturritik bezela
zeterren odola,
projimuen legiak
ez dirade orla.
- 3/ San Inazio arratsian
ai ura afariya!
Nere suerterako
zegoan jarriya.
Lagun maite batek
burura arriya,
ez du edozeñek egiten
olako sangriya,
Jaunak digula arren
miserikordiya.

- 4/ Aita San Inaziyo
biyamon-goizian,
auspez erori nintzan
meza entzutian.
Lau lagunak artuta (1)
kanpora airian,
pena asko zegoen
nere barrenian,
goguan idukiko det
eternidadian.
- 5/ Nere denborako señaia
sekulako erida,
ikusten nauten guziyok (2)
burura begira.
San Inazio zala
oraindik berri da,
arriyaren golpiak
itsusiyak dira,
nere pekatuentzat
nunbait konbeni da.
- 6/ Oroitan naizanian (sic)
ni San Inaziyo,
erregututzen diyot
beti deboziyo.
Nere lagun maitia,
ik ere egiyok,
alkarren konpañian
giñukian biyok,
orlako aziyoric
ez dik egiñ iñork.

(1) Bertsolariya'k: Lau lagunak artuta;

(2) Bertsolariya'k: ikusten naute guziyok.

7/ Amoriyua diyot
beti lagunari,
nere buruarentzat
sobra ta geiegi.
Erregututzen diyot
San Inaziori,
arren barkatutzeko
pekadoriari,
gustua kunplitu ta
ongi bizi bedi.

8/ Nere pasadizuaz
orra zortzi bertso,
nai dituenak ikasi
ez dirade asko.
Legiak agintzen al du
gizona jotzeko?
Esamiñatuak badaude
gu korrejitzeko,
ez daukat desiorik
zorra au pagatzeko.

Bertsolariya'k ez du esaten bertso auek nundik di-
tuan. Guk uste, Juan edo Pello Zabaleta edo olako-
ren baten aotik kopiatuko zituan.

Oiartzungo Iturriotz'ko Robustiano Zarraka'k ere
kantatu dizkigu, zortzigarrena ez beste danak. Alda-
ketak: 2/3: nere buru gaixuak; 2/5-6: Gizonak izatia
oiñ biotz gogorra; 3/7: ez du edozeñek eingo; 3/9:
Jaunak arren dizula; 4/9: goguan izango det; 5/3:
ikusten nauten guztiyak; 6/1: Oroitzen naizenian;
6/10: eztik eiten iñork; 8/7: badauzkagu jarriyak;
8/10: zor au pagatzeko.

KARLISTEN GERRATEA

Jose Etxeberria'k onela esan digu:

«Buruko kolpe artatik askotan erotu egiten omen zen.

Eta kutxa aundi bat omen zen, eta an zerbait ere jarri oia bezela, ta gizajoa an eukitzen omen zuten mikeleteak; kateekin lotuta eukitzen zuten.

Burua galtzen zuen ba. Gizajoa! Eta, burua galtzen zuenean, edozein gauza igual egin.

Baztanga ere ez dakit, ba, arrapatu zuen. Baztanga-denbora nunbait ere, eta, Oiartzuna ia allegatuan bere buru nastu arekin, nola ara zijoan akordatu zanean, berriz jira ta etxera etorri zen.

Ta Larraburun mikeleteak, eta Buenaundi ortan karlistak, Txakurtxulo ta... Txakurtxulo zen komandantea edo ez dakit zer zuten (1). Or parapetuak eta denak. Oraingo gerran ere uste dut aprobetxatu dituztela.

(1) Txakurtxulo izengoitia, Santiago Irazu izen-

Ta Larraburuko bi mugaren erdian sagar-arbol aundi bat omen zen, eta sagar-arbol ura mikeleteak edo or zeudenak bota omen zuten surtarako; eta, ondoa pixka bat garbituta, bere artan omen zegoen. Sagar-arbol aundia omen zen, eta Larraburu orri esan omen zioten:

—Ekarriko al ukek arbol ura?

Ta baietz iruditzen zitzaiola.

Gizajoa joan; an belauniko sartu arbolaren azpira, etzanda zegoen tokira; bizkarrean artu, ta arrastaka etxe-atarira ekarri zuen.

Eta ura ala ikusi eta negar egiten omen zuten soldaduak:

—Au onla ondatu duen gizonak, zer pikardiya egin duen!

Ainbesteraño maite omen zuten. Gero, zutenetik ere jaten-eta ematen omen zioten.

Gure aita difuntuak ere askotan esaten zuen:

—Gizon arek gero ainbeste indar zue-nean, zenbat indar izango ote zuen tankeraz zegoen denboran?

deiturak. Txakurtxulo, bere etxearen izena. Ostatua zan; Donostian, kale nagusiko sarreran, lenengo etxea ezkerretara. Teniente Coronel izan zan; Gipuzkoako irugarren batalloiaren buruzagia. Munuaundi'n —Buenaundi ori bera izango da— eritu omen zuten; Azpeitiko Loiolan, ango ospitalean alegia, il zan.

Olako asko kontatzen zuten lengo zarrak».

* * *

Bertsoak ere badira Larraburuk gerra ontan jarriak. Iruñen arkitu genituan, *Barón de Montevilla* zanaren bertso-bilduman. Lenengo, onela dio erderaz: *Del bertsolari «Larraburu» de Oyarzun*. Ta ondoren iru bertso auk:

- 1/ Oiartzuna zaizkigu
gizonak etorri,
neronek ikusiyak
zeinbat galtza gorri;
Don Karlos jauna ere
emen degu sarri;
Mariya Santisimak
egingo du argi,
Jaungoikuak badaki
mundukuen berri.

- 2/ Karlosek bear badu
emen soldadurik,
gure artian bada
gizon segururik;
berekin ekarritzen
ezpadu oberik,
ez du, ez, ipiñiko
nai duen legerik;
egunak mudatuko
al dira oraindik.

3/ Kalietan ojuka
zenbait *tuno* bakar.
otsegiten dutela:
«¡Viva la libertad!»
Galdia egin diyot:
«Gauz orrek zer dakar?»
Gezurra esan didate
amabitik amar.

D. Luis Jauregi zanak ere badakar bertso au bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan 47 orri-aldean. Xenpelarren sail batekoa dala dio, bañan ez da ola. Sail ori, Auspoa'ren 88-89-90'eko 393 orri-aldean, oso-osorik ikus diteke. Papera, Xenpelarren denborako papera, D. Joakin Irizar jaunaren liburutegian arkitu genduan. Ta paper orretan bertso ori ez dago.

Aiton-amonak ere aitatzen ditu; bañan olakorik bizi ote zuan, ez degu aztertu.

Larraburu bertsolaria, 1876'eko Otsailaren 25'an il zan, arratsaldeko bostetan, 47 urterekin (1).

Oso ageri motza degu; ez du esaten nun il zan, ezta ere zer gaitz izan zuan.

Jose Etxeberria'k zion gerra bukatu ta aguro illa izango zala. Obeto esateko, gerra bukatu zan egunetan il zan: Larraburu 25'an il, ta Don Karlos 28'an Arnegi'tik barrena Frantzira pasa. Bañan Oiartzun aldean lentxeago paketuko ziran bazterrak; Jose Etxeberria'k esan bezela ere, ondo dago, beraz.

* * *

Larraburu bertsolaria il ondoren, familiak zer egin ote zuan?

Ez degu geiago familikoen berririk Oiartzungo artxiboan arkitu. Ez aitaren il-agiririk, ez anaiarenik, ez beste ezertxo ere.

Onek guk uste, familia beste norabaitera joan zala esan nai du; beste erriren batera aldatu, alegia. Nora, ordea? Ez jakin...

(1) Oiartzungo 12'garren eriotz-liburua, 61 orria.

LEXOTI BERTSOLARIA

(Jose Manuel Lekuona Etxegoien)

(1865 - 1937)

LEXOTI BERTSOLARIA

LEXOTI BERTSOLARIA

Bearbada, Lexoti izeneko iru bertsolari izan dira.

Lenengoa, Xenpelarrek bertso batean aitutzen duana:

Panderiyako onek
memoriya erne,
Lexotik jartzen digu
zenbait umore...

Nor ote zan Lexoti ori? Gaurko Lexoti bertsolariaren aitona ere, bertsolari izan zan. Ura ote, beraz? Ala esaten du Oiarzungo bertsozale jende askok. Ta gu ere uste orretakoak giñan; bañan, liburu au egiterakoan, uste ori utzi egin degu. Ara zergatik:

Gaurko Lexotiren aiton bertsolari ori, 1865 urtean jaio zan; Xenpelar, berriz, 1869'an il. Nola, beraz, biak bertsotan alkarrekin jardun?

Nor ote zan, ba, Lexoti ori? Korapillo au askatzearren, gaurko Lexotiren aiton

bertsolari orren alaba Maurixigana jo genduan. Onek ere, Xenpelarren bertsoan aitatzen dana bere aita izango zala uste zuan. Olakorik ezin zitekeala aditzera eman genionean, onela esan zuan:

—Orduan gure aitaren osaba izango zan, osaba Manuel. Aien etxean azi zuten gure aita. Oso bromosoa zala bai, bañan bertsolaria zanik ez det sekula entzun.

Zera ori, bromosoa zala alegia, oso egoiki dator Xenpelarrek dionarekin:

Lexotik jartzen digu
zenbait umore...

Ta bertsolari izan zanik entzun ez duala, berriz, ori ere ez dator gaizki. Xenpelarren kuadrillan zebillen ezkerro, etzan arritzekoa bertsolari izatea; bañan ez izatea ere ditekena da, Xenpelarrek ez baitu ala zanik esaten.

Bigarren Lexoti bertsolaria, Jose Manuel Bernabe Lekuona Etxegoien zeritzan, bañan Bernabe baztertuta, Jose Manuel esan zioten bere denbora guzian. Oiartzunen jaioa zan, 1865'eko Garagarrillaren 10'an.

Irugarren Lexoti, gaur eguneko Lexoti da, bigarrengoaren billoba, aren seme Jose Antonioren semea.

Oraingo ontan, aurrena ta irugarrena

alde bat utzita, bigarrengoaz bakarrik itze-
gingo degu, aren bizitza ta bertsoak ema-
naz.

Bigarren Lexoti ori, bere alaba Mauri-
xik esan digunez, Ergoin'eko Marizuri ba-
serrian jaio zan. Marizuri ori gaur egu-
nean eroria dago, erre egin baitzan. Ba-
ñan, zutik zegoala ere, baserri xar-xar bat
omen zan.

Lexoti ori, etxean bataiatu bear izan
zuten. Onela dio bataio-agiriak (1):

«D. Gabriel Ibañez, cirujano titular de
este valle, bautizó por peligro de muerte
en casa de sus padres a un niño que nació
a las cinco de la tarde...»

Lexoti etzan bera bakarrik jaio; anai
bixki bat izan zuan: Joakin Inazio. Bañan
onek etzuan il-arriskurik izan eta elizan
bataiatu zuten.

Aita ere Joakin Inazio zeritzan, eta itzai
omen zan: *boyetero*. Amaren izena: Maria
Joakina.

Bataio-agiri onek, «Echegoyen» esaten
du amaren deitura; geroztikako agiri gu-
zietan, berriz, «Echagoyen» azaltzen da.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Manuel
Lekuona ta Nikolasa Mitxelena; amaren

(1) OIartzungo XVI'garren bataio-liburua, 297
orria.

aldekoak: Tomas Etxegoyen ta Paskuala Zelaia.

Dan-danak, bai gurasoak eta bai aiton-amon guziak, Oiartzunen jaioak.

Bost senide izan ziran. Len aitatuak, bi: Jose Manuel eta Joakin Inazio; ta ondoren beste iru: Manuela Josefa, 1867-VIII-25'an jaioa; Jose Antonio, 1870-X-9'an jaioa, ta Manuela Sebastiana, 1873-VI-24'an jaioa (2).

Gazteena, Manuela Sebastiana, zortzi illabeterekin il zan, 1874/IV/3'an, «*de enfermedad común*», eriotz-agiriak dienez (3).

Aita, gazterik il zan. Lexotiren alaba Maurixik onela esan digu:

«Ama alargundu lau seme-alabakin. Orduan osaba Manuelek, Lezoti base-rrian bizi zenak, aiek aurrik ez eta aiek artu gure aita. Beren beseoetakoa omen zuten.

Orregatik, gure aita osabaren etxean azia zen, Lezoti'n. Ta ari Lezoti ta gu denori ere Lezoti, Lezotirenak».

Urteen buruan, Joakin Inazio, bertso-lariaren anai bixkia alegia, Lezo'ra espo-

(2) Oiartzungo XVI'garren bataio-liburua, 385 orria, ta XVII'garrena, 77 ta 137 orria.

(3) Oiartzungo XII'garren eriotz-liburua, 6 orria.

satu zan eta bertan il. Alaba bizi du oraindik.

Manuela Josefa, Pasaira esposatu zan, eta gerra ondoan il.

Jose Antonio, oraingo Lexoti bertsolariaren aita, 1933-X-31'an il zan «*a consecuencia de hemorragia cerebral*», eriotz-agiriak dionez (4).

Lexoti bertsolariaren alaba Maurixik, etxean jaso dauka aitaren *cartilla militar* deritzaiona, 1885/III/26'an emana. Kartilla onek ara nola adierazten duan Lexoti zer gizon-modu zan:

«...*sus señas son éstas: pelo castaño, cejas idem, boca regular, color bueno, frente regular, aire bueno, su producción buena, señas particulares ninguna...*»

Ta tamaña ere esaten du:

«*un metro, 599 milímetros*».

Ondoren onela jarraitzen du:

«...*fue alistado, sorteado y declarado soldado por el Ayuntamiento de Oyarzun, en el que obtuvo el número treinta y seis. El mozo comprendido en esta filiación quedó como recluta disponible por inútil, en 25 de Marzo de 1885*».

Inútil emate ori, mando baten ostika-

(4) Oiartzungo XVII'garren eriotz-liburua, 152 orria.

daren ondorena izan omen zan. Lanerako etzuen ezerren trabarik, bañan soldaduzkatik libratu zan beintzat.

Kartilla orrek, Lexotiren ogibidea ere esaten du: *arriero*. Ta, bere alaba Maurixik esan digunez, mandazai ibiltzen zan, ikatz eta abar partitzen.

Lexoti, Irungo alaba zan Josefa Benantzia Gabriela Peluaga Egiazabal'ekin ezkondu zan, 1892/II/23'an, Oiartzungo elizan (5).

Ezkontza-agiriak dionez, biak ogei ta iru urtekoak ziran. Andregaiarena ez dakigu, bañan gizongaiarena gaizki dago, onek ogei ta zazpi urte baitzituan.

Andregaia, San Martzial ondoan dagoan Berrua baserrikoa zan. Bere alaba Maurixik gertaera au kontatu digu:

«Berruako illobak askotan etortzen ziztaizkan gure amari bisita egitera, eta andikan ekartzen zizkaten ezti, sagarrak, udareak eta abar. Aiek ziran onak, aiek!

Bein batez, illobak esan zion baserria saldu zuela. Aiek joan eta gure ama negarrez. Galdetu nion:

—Zer duzu, ama?

(5) Oiartzungo XI'garren ezkontz-liburua, 267 orria.

Ta arek:

—Nik geiago Berrua'ra joaterik ez!

—Zer ba?

—Saldu duela esan du Juanek.

—Bai, saldu; bañan Luixen alabak artu du, ta joango gara Berrua'ra, bai!

Gure ama zanak maite zuen, bai, bere Berrua!»

Amar seme-alaba izan zituzten: Manuel Maria Rosario, Manuela Inazia Gabina, Jose Antonio, Frantzisko Maria, Jose Kruz, Maurizia, Jakoba, Juan Jose, Jose Maria ta Joakin.

Lenengo lauak Biura baserrian jaio ziran; beste seiak, Urdinola baserrian. Biura ta Urdinola Oiartzungo Ergoin ballaran daude. Ondoren, Aierdi baserrira aldatu ziran, au ere Ergoin'en.

Amar seme-alaba oietatik bost gazterik il ziran, aingerutan: Prantxisku Mari, Joxe Kruz, Juan Joxe, Joxe Mari ta Joakintxo.

Maurixik onela kontatu digu:

«Joakintxo ito egin zen. Anaiak jostatzen ari ziran, kafetera txuri batekin errekatik ura ekartzen eta elkarri botatzen. Ta, besteak artan ari zirala, txikiena, Joakintxo, urean erori. Ta, anaiak akordatzerako, ito. Atera zutenean, alegin prancko egin zioten, biño alperrik.

Beste bat, beintzat, oso mutil ederra zen. Aitak bezelaxe, kolore gorri ederrak; eta illea, kuxkur-kuxkurra ta ori-oria. Ola ikusi ura etxe ondoan eta jendeak esaten zuen:

—*¡Qué niño más guapo!*

Aitak onela esaten zuen gero:

—Munduko interes guziak utziko nituen, nere bost seme eder aietzek mai batean ikustearren!

Ta amak:

—Zeruan ikusiko ditugu, Joxe Manuel!

—Bai, an ikusiko ditugu, bai!»

Manuela Inazia, Lezo'ko Elias Salaberria pintatzalle famatuaren andrea izan zan.

Lexotiri gazteekin bromatan ta abar gustatzen zitzaion. Goierri aldean Santa Ageda bezperan bezela, Oiartzunen Urtezarretan ibiltzen ziran etxez-etxe koplakantari. Lexoti izaten zuten koplaria. Koplakantari zar eta berri, zernai kantatzen zuan.

Urte batean, Saua baserrira iritxi dira ta ango aitona Lexotiri:

—Orain eztuk ola ibiltzea libre, Joxe Manuel!

Ta Lexotik koplakantari zar onekin erantzun zion:

Atzo izan naiz Bitoriyan da
gaur nazu andik etorri,
Obispo gure jaunagandik det
libertadi au ekarri. (6)

Ta Sauako aitonak:

—Bai, i izan az Bitorin, arraio zerria!
Beste batez, etxera gau erdian etorri ta
atea itxita. Kanpotik kopla moduko au
kantatu zion andreari:

Santa Luzian gaba luzia,
San Bernabetan eguna,
norbera ondo izan ezkeru
eztik urriki laguna. (7)

Orrezaz gañera, tobera-jotzalle zan. Bere
alaba Maurixik onela esan digu:

«Boda zuten arratsean, sei-zortzi bat la-
gun joaten ziran, beren burniak artuta;
burni luxe bat eta beste burni batzuk.
Aiekin soñu egin eta bertsoak kantatu:

*San Martín de la monja,
monja de San Martín,
toberak jo ditzagun
ordu onarekin,
ordu onarekin ta
Birjiña Amarekin.*

(6) Lexotiren alaba Maurixi.

(7) Lexotiren alaba Maurixi.

Oia jantziya dago
maindire zuriyakin,
maindire zuriyakin ta
zintatxo gorriyakin,
nobiyuak lo egin dezan
andre nobiyakin.

Besteak aparria bukatzean, gure aita ta lagunak beren saioa egin. Toki askotara joaten ziran. Gau guzia pasa ta goizean etxera.

Gure aitak, tarta-puxka bat-edo, beti zerbait ekartzen zigun, ta gu pozik aita etortzeko».

1930 urtean, euskal festa ederrak egin ziran Bergara'n. Orduantxe eman zuan D. Manuel Lekuona jaunak «*La poesía popular vasca*» izeneko itzaldia, euskaltzaleai bertsojaritza aintzakotzat artzen erakutsi zien itzaldia. Tobera-jotzalle talde bat ere eraman zuan D. Manuelek, eta aietako bat Lexoti izan zan.

Lexoti etzan ibiltzen erriz-erri bertso-tan. Paperetan bertso-sail batzuk jarri zituan. Urrengo orri-aldeetan arkituko ditu irakurleak. Sail guziak erlijio-gaia dute. Ezta zer arriturik, oso elizkoia baitzan. Iñor errian iltzen zanean ere, berak esaten zuan errosarioa. Bañan errosario onezaz gero itzegingo degu.

Lexoti irurogei ta amabi urterekin il

zan, 1937'eko Azaroaren 16'an, goizeko bostetan, Aierdi baserrian, «*a consecuencia de miocarditis*».

Bere alaba Maurixik onela esan digu:

«Eztakit ba nik, bañan zaartu ta biotzak fallatzen ziola esan zuten.

Don Juan apaizarekin (8) egin zituen il aurreko lanak, eta, il zenean, onela esan zuen Don Juanek:

—Oni etzaio negarrik egin bear!

Gure aita ta ama, uso batzuk bezela joan ziran».

(8) Don Juan Ormaetxea.

MORROI

Gaztetan, morroi sartu zan Lexoti Bidasoaz beste aldeko baserri batean. Illabete pare bat pasa zuan, ta ez oso gustora... Andik atera ondoren, bertso auek kantatu zituan:

Martikoneko Mitxel jaun ori
amerikano bapua,
lana gogotik eragin baño
urri ematen du pentsua;
nundikan ongi etortzen zaion
ateratzen du kontua:
ark esan zidan gazta gutxikin
jan nezakela talua.

Bi illabete pasatu ditut
Mitxel jaun orren mendian;
egunez asko nekatzen nitzan,
deskantsu gutxi gabian;
kontzientziya kargatzen nuben
ala aritzian lanian,
ateratzia pentsatu nuben
illa bukatu zanian. (1)

(1) Errenteriko Pello Zabaleta bertsolaria zana.

(1905)

BERTSO BERRIAK
OIARTZUNGO MISIONERUARI
JARRIAK

Bertso auek Lexotiren izenik iñon ere ez dute. Arenak dirala, Errenteri'ko Pello Zabaleta bertsolaria zanak esanda ikasi genduan.

Pello onek zionez, berak orduan bederatzi urte zituan, eta Oiartzunen bizi zan; ta ongi gogoan zeukan bertso oiek pape-retan nola zabaldu ziran, baita ere beren egillea Lexoti zala nola esaten zan.

Orrezaz gañera, bada besterik ere, bertso auek Lexotirenak dirala jakiteko.

Seigarren bertsoak onela dio:

Askok bezela baldin baneuka
interesaz aumentua...

Ta Aita Mendiburu'ri jarri zizkion bertsoetan, egillearen izena ta guzi agertu zi-

ran bertsoetan alegia, onela esaten da sei-
garrengoan:

Askok bezela baldin banu nik
interesaz aumentua...

Paperak, moldiztegi-izenik ez du.

Errenteri'ko Erdiko-etxe baserriko Jose
Antonio Berrondo'ren eskutik jaso gen-
duan.

D. Manuel Lekuona'k, bere «*Literatura
oral euskérica*» liburuan, 74 orri-aldean,
bertsolari-doñu batzuk jartzen ditu, ta
aietako bat, Lexotirena. Lau puntu luzeko
doñua baita, lau puntu luzeko bertso-sail
onen aurretik erastea iruditu zaigu.

- 1/ Milla gañera bederatzieun
eta au da bostgarrena,
misionistak Oiartzunara
aurten etorri direna.
Danon Amari bear dan laguntza
eskaturikan aurrena,
oriyek kantuz alabatzia
deritzat gauzarik onena.

- 2/ Jesuita oriyek errezibitzera
atera zan Kabildua,
abisu ori nola zetozen
zuten onuntz biraldua.
Jende askoren aurretik joan zan
urren Aiuntamentua,
modu orretan egin diyote
beren akonpañamentua.

- 3/ Jesuita oiek etorri ziran
biziro pozez jantziyak,
egun artako ongi etorriyak
etzeduzkaten antziyak.
Templo santura sartu ziraden
laguntzalle guziyak,
pulpitotikan eman dizkigu
eskerrak eta graziyak.

4/ Apirillaren bigarrenian
zuten esplikamentua,
pekatariyak konbertitzeko
badute fundamentua.
Nola bear dan jarri dizkigu
geroko eskarmentuak,
kuidado aundiz guardatzeko
legeko mandamentuak.

5/ Zer moduz edo nola guardatu
esplikatu du seriyo,
motiborikan asko bada ta
kuidado ematen diyo.
Bat ez bestiak guardatzia
ere ez digula baliyo,
kondenatzia seguru dala
lan ori dala mediyo.

6/ Ondorenian itzezin digu
gaztien edukaziyo,
gustaturikan egondua naiz
jaun orren esplikaziyo.
Ez jakiñian jantzi ez ditezen
grña txarreko pasiyo,
dotriña ondo erantzuteko
esan diye deboziyo.

7/ Itzegin digu egon gaitezen
ontan erreparatuta,
dudarik gabe bera egongo zan
zerbait obserbatuta:
Mundu onetan egonagatik
onorez aberastuta,
azkenerako gelditzen dala
dan guztiyaz aspertuta.

8/ Ezer ez dala aurreratutzen
besterik gobernatuta,
bere burua galduz ezkerro
iñoiz desesperatuta.
Umildadian bizi gaitezen
Jainkuaz esperatuta,
gure anima geldi ez dedin
bein betiko galduta.

9/ Gurasuari itz egin digu
ark guztizko konfianzaz, (1)
kuidado aundiya idukitzeko
geren umien krianzaz. (2)
Dotriña ondo erakustera
saiatutzeko arretaz,
danon jabiak kargu estua
artuko digu orretaz.

(1) Bertso-paperak: *guztizcoco*.

(2) Bertso-paperak: *guren*.

10/ Blasfemiya ori desterratzeko
eman dute abisua,
ez dakiyena adbertitzia
txit da gauza prezisua.
Orren mediyoz galdu ez dezagun
zeruko depositua,
kostumbre ori lajatutzeko
artzagun propositua.

11/ Kristau guztiyak guardatzeko
esan du errespetua,
ondorenian berak eman du
bear dan erresponsua.
Onestidadez izan dezagun
juiziyozko zentzua,
gure animak alkanza dezan
sekulako deskantsua.

12/ Umiak beti errespetatu
bear dute gurasua,
nere ustian iruritzen zat
dala gauza alkasua.
Orretarako nork berak jarri
bear diye ejenplua,
ondorengiak ikasi dezan
geroko eskarmentua.

- 13/ Konfesiyoako gauzetan ere
jarri du adbertenziya,
ez dakiyenak ikasitzeko
orain da konbenienziya.
Obra ori ongi akabatzeako
arturik pazienziya,
biyotzez ondo esamiñatu
nork bere konzienziya.
- 14/ Lendabiziko esamiña egin,
urrena damutasuna,
proposituan allegatzen da
oriyen irutasuna.
Konfesiyoetik logratutzen da
animako osasuna,
penitenziyak argitutzen du
zeruko illuntasuna.
- 15/ Bildurrik gabe ots egin dute
egiyaz konfesatzeko,
len egindako oker guztiyaz
berriro akusatzeko.
Asko ta aundiyak izanagatik
bat ere ez eskusatzeko,
txit borondatez pronto daudela
diranak barkatutzeko.

16/ Komulgatu ta ondorenian
graziyak eman Jaunari,
nola bear dan erakutsi du
elizan giñan danari.
Segimentua ondo eman diyo
asiya zuan lanari,
kuidadoz gure anima ez dedin
infernuetara erori.

17/ Gorroto danak lajatutzeko
itz egin digu lenbailen,
barkaziyua elkarri emanaz
txit gauza ona nola den.
Kariño aundiz bizi gaitezen
projimo danak elkarren,
konsideratu uniyo txarrak
zer despedida dakarren.

18/ Gorrotogatik daukagu Jesus
gurutze bati josita,
konsideratu dezagun zerbait
ori orla ikusita.
Mundu ontatik abiyatu zan
gure anima erosita,
oriyek ondo pagatutzeko
eman du bere bizitza.

19/ Ondotikanen joan zitzaion
beraren Ama txit santa,
sentimentua au nola adieratzi
mingañ batekin esanta?
Ama-Semien oroipenian
jarriko ditut bi kanta,
deseo dana egin dedalako
oiek laguntza emanta.

20/ Azkenerako itzegin digu
oso klase egokian,
berak ezpalu adieratzi
ori nik ez nerakian.
Oietakorik ill dala aditzen
baldin badegu etzian,
oien animaz akordatzeko
bakoitza gere tokian.

21/ Onenbestekin akabatutzen da
misiyozko asuntua,
irakurriya ekarri dute
relijiyoko puntua.
Askok bezela baldin baneuka
interesaz amentua,
erriyan bertan egingo nuke
oriyentzat konbentua.

22/ Eskerrik asko, Aita Laskibar,
baita ere Aita Aizpurua,
gure artian damurik ez da
bere onuntz azaldua.
Beron izena gelditu ez dadin
erri onetan galdua,
orren mediyoz gogoratuta
kantak ipintzera nua.

23/ Biba Kabildo maitagarriya
ta Aiuntamentu noblia,
erritarraren konbersiyoko
badute borondatia.
Jende bestiak ere egin du
bere posiblibidadia,
egunen batez jasoko degu
oriyen sari doblia.

24/ Jendia oso konformatu da
jesuita oien esanaz,
nik ere zerbait itz egin bear det
deskuidatutzen ezpanaz.
Oriyen fama zabaldu gabe
gelditzen ere ez da erraz,
relijioso bi oien onran
orra bertsuak euskeraz.

(1919)

PELLO ERROTARI

Pello Errotak il-ondorako zer eskatu zuan eta Lexotik zer erantzun zion, *Pello Errotaren Bizitza* deritzaion liburuan esana degu (*Auspoa*, 32, 163 orri-alde).

Bañan geroztik, gerra aurreko periodiko-puska batean, —ez dakigu ez periodikuaren eguna ta ez ezina—, bat ezik Lexotiren bi bertso arkitu ditugu. Orregatik, kontu au berritu nai izan degu emen. Ona nola dioten bertsoak periodiko-puska orretan:

Pello Errotak:

Au esaten dizutet
azken-azkenian,
zer egin bear dirazuten
iltzen naizenian:
errosariyo bat esan
nere izenian,
zerura joan dedin
Pello zuzenian.

Lexotiren erantzuna:

Nik errezatuko dizut (1)
errosariyua,
galdu ez dedin gure
lengo usadiyua;
irauten badegu
onlako uniyua,
anima gajuak
zer alibiyua!

Au enkargatu digu
ezagun danari:
«Errosaiotxo bat
errezatu neri.»
Nik kunplituko diyot
desio ori,
zeruan gerta dedin
Pello Errotari.

Pello Errota 1919'eko Otsaillaren 2'an
edo 3'an il zan; ordukotzat jo ditzazkegu,
beraz, bertso auek.

(1) Laister esango degu Lexotiren errosarioak nola ziran.

(1921)

BERTSO BERRIYAK
OIARTZUNGO MISIONISTARI
JARRIYAK

Onako bertso-sail au aspalditik genduan jaso. Lenengo, Luis Mitxelena jaunaren bitartez, Oiartzun'go baserri batek eskuetaratu genduan; ta urrena, erri berean, Larraburu baserrian, eman ziguten.

Oiartzun'go misio bati jarritako bertsoak izanik, eta, gañera, Lexotiren denborakoak, arenak izango ziralakoan geunden, noski.

Orregatik, beraren alaba Maurixiri, bere aitak mixio-bertsorik ba ote zuan galdetu genion. Baietz erantzun zigun; berak emeretzi-ogei bat urte zituala, Oiartzun'en mixioa izan zala, ta mixio orri jarri zizkiola; ta bere anaia, oraingo Lexotiren aita alegia, ibilli zala bertso-paperak saltzen.

Orduan, noiz jaioa zan galdetu genion,

ta 1902 urtekoa zala erantzun zigun. Ta, emeretzi erantsita, 1921'garrena degu, bertso auk jarri ziraneko urtea.

Urrena, bertsoak irakurtzen asi giñan. Lenengoa irakurri ta bigarrengoari ekin genion:

Biba kabildo maitagarriya,
biba autoridadia...

Ori esatean, Maurixik itz auekin moztu zigun:

—Ori bai, ori akordatzen naz!

Erdal itz oiek, Maurixirentzat nabarmenak-edo izanik, besteak baño barrenago sartu zitzaizkion oroimenean, eta ala gure mesedegarri izan dira.

Azken aurreko bertsoan, 15'garrenean, onela esaten da:

peste gaizto bat biraldu digo
osasuren kaltian.

Zer izurrite ote zan ori? Dudarik gabe, 1921 urte orretantxe zabaldu zan baztanga. Onela esaten genduan Xenpelarren liburuan:

«Errenteria'n, azkeneko baztanga-izurritea 1921'gn. urtean izan zan. Pasaira itxas-ontziz eldutakoren bat, Errenteriara etorri ta Kontzeju ondoko etxeren batean

ostatus jarri omen zan. Ta onek ekarri zuala edo etzuala, segituan kale guztia baztangaz bete zan.»

Berealaxe ebaki zuten izurrite ori, bafian bitartean Errenteri guztia estu ta larri egon zan; ta Oiartzun ere era berean egongo zan, biak auzo-erriak izanik.

Ona emen bertsoak:

- 1/ Milla urte ta bederatzieun da
ogei ta batgarrena
Kristo zerutik mundu ontara
etorri zala gugana.
Graziya baten eske nator ni,
Jesus maitia, zugana,
badakit umill eskatu ezker
oso leiala zerana,
zure graziyaz jauntzi ezker
nik egingo det bear dana.
- 2/ Biba kabilo maitagarriya,
biba autoridadia,
kantak jartzeko esperatzen det
nik beron libertadia.
Misionistak ekarritzeko
artu digute idia,
gizonak eziñ egin lezake
karidade bat obia,
bertso birekin onratu bear det
oriyen leialtadia.

- 3/ Gizon oriyek biyotzetikan
nai ginduztelako oso,
orañ argatik ekarri dituzte
onuntza bi relijioso.
Oien enkargu edo sermoiak
guk egin deiyegun kaso,
premi aundiyan allegatuak
izan kintezke akaso,
guziyok ondo prebenituta
joan gaitezen animoso.
- 4/ Martxoko illaren amaikagarren
eguna señalamente,
jaun oriyeken etorzerari (*sic*)
eman diyoguna frente.
Kabildo eto Ayuntamentu,
gañera ainbeste jente,
esan ziguten gu ikusteko
deseoz zeundezten fuerte,
leialtadi au etzaigu aztuko (1)
bizirik geraden arte.
- 5/ Deklaratutzen asi ziraden
oiek fedeko kasuak,
gure artera etorri dira
gizon sustanziosuak.
Arriturikan iruki gaitu
oien izketa gozuak,
gustaturikan egonak kera
ume eta gurasuak,
osasun on bat diyela arren
gure Jaun amorosuak.

(1) Bertso-paperak: *leyaltadian*.

- 6/ Eskerrik asko, Aita Iriarte,
baita're Aita Aizpurua,
berriz guk alkar ikusitzia
ez da gauza segurua.
Goguan dedan desio dana
esplikatutzera nua,
Jesus maitia, nola baidezun
borondate onradua,
erregutzen det alkantzatzeko
oiei betiko zerua.
- 7/ Enkargu asko egin digute
meza ondo entzuteko,
Zeruko Aitaren laguntza bear det
nik ori erantzuteko.
Ofrezimentu ona degula
animai lagundutzeko,
egin ditugun falta guziyak
ontatik ezagutzeko,
au da preziso biar deguna
azkenik salbatutzeko.
- 8/ Kostunbre aundiya nola dagoan
blasfemi eta lujuri,
oiekgiatan egiten zaio
Jesusi zenbait injuri.
Pekataria salbatutzeko
zuan odola isuri,
begiyen bistan ikusten zaizka
ezin konta ala zauri,
oraziyo egiñ berriz ez dedin
pekatu oitan erori.

9/ Guraso eta zarraguari
obeditu errespetoz,
au aditzera ematen oiek
ari dirade aprepos.
Etsai oriyen tentaziyuak
bentzu ditzagun atajoz,
misiyo oien enkargu danak
gure onerako datoz,
infernura joan baña salbatu
obeko degula askoz.

10/ *Persona pranko txiki aundinaiak
nola geraden tarteka,*
soberbiyakin altxatzen gera
umildadia atzeka.
Aldez aurretik asi gaitezen (2)
Jaungoikuari eskaka,
iñor ere ez ibillitzeko (3)
emen orgulloz beteta,
orregatikan zulatua do
Jesusek bere kopeta.

11/ Adbertentziya jarri digute (4)
nola dan konfesiya:
lendabiziko esamiña egiñ,
urrena kontriziyua.
Proposituan ondorenian,
gero deklaraziyua,
ori egiaz egin da urrena
artu absoluziyua,
orretatikan alkantzatzeko
animen salbaziyua.

(2) Bertso-paperak: *asi gaituen.*

(3) Bertso-paperak: *ibillitako.*

(4) Bertso-paperak: *Alberticiya.*

- 12/ Bildurrik gabe esan digute
egiyaz konfesatzeko,
asko eta aundiyak izanagatik
pronto gaude barkatzeko.
Penitentziya egin dezagun
pekatuak ordaintzeko,
saiatu dira konzienziya
guri ondo ipintzeko,
animak garbi jarri ditzagun
jabiari esgintzeko. (5)
- 13/ Komulgatu ta ondorenian
errespeto aundiz jarri,
zer faboria guri egin digun
konsideratuaz jarri. (6)
Jaun dibinua alabatzeko
oraziyo bat irakurri,
barkaziyua biyotzetikan
ofrezituaz elkarri,
pekatu arrek ondore txarrik
gero ez dezan ekarri.
- 14/ Gorrotu eta benganza aundiya
nola daukagun alkarren,
orra inbidiya dala mediyo
zer kastigua datorren.
Aurreko zarrak irabaziyak
badira zenbait batzarre,
guk orainguak aien fabore
ez degu egin nai ezerre,
orregatikan gure Jainkua
arkitzen zaigu asarre.

(5) Bertso-paperak: *jabirri*.

(6) Puntu au, dagoan bezela, poto da. Gure iri-
tzirako, inprentaren okerra izango da. Bertsolariak
sarri jarriko zuan.

15/ Gure Jainkua asarretutzen
asi da nere ustian,
peste gaizto bat biraldu digo
osasunaren kaltian.
Kastigu ori emendatzera
lenbailen saia gaitian,
bi Santu aundi or daduzkagu
guretzat borondatian,
Jesukristoren bitarteko onak
Roke eta Sebastian.

16/ Jesukristoren bitarteko onak
oriyek nola diraden,
aserre ori aplakatzera
saia gaitetzen lenbailen.
Zeru ederra alkantzatzer
gu alkarrekin goazen,
oiek alabatzen eternidade
guztiyan egon gaitezen, (7)
bertsolariyak au desio du, (8)
bada, biba Jesus, amen.

(7) Bertso-paperak: *egon gaituen.*

(8) Bertso-paperak: *an deño dú.*

(1922)

AITA SEBASTIAN MENDIBURU'RI

ETA BERAREN IRUDIYA EMEN FUNDATU
DUTEN GIZONAI ITZ NEURTUAK,
OIARTZUN'GO LEXOTIK JARRIYAK

- 1/ Milla bederatzi eun urte pasiak
gañera ogei ta biyan,
funtziyo eder bat ikusi degu
guk Oiartzungo errivan.
Aita Sebastian Mendiburu'ren
oso oroipen aundiyan,
erregututzen asi gaitezen
gustoz akorda dediyen. (1)

- 2/ Aita Sebastian Mendiburu'ren
funtziyo aundiya nola dan,
katak jartzera gogoratu zat
neri oraingo boladan.
Orretarako laguntza nola
beragandikan bear dedan,
itz neurtu batzuak ipiñitzeko
orain bera orren onraran.

(1) Ez al da "gutaz akorda dediyen" izango?

- 3/ Esan dirate Aita Aizpurua ere
onuntza etorriya dala,
ori ikustiagatik parte etorri naiz,
etzan seguru bestela.
Sermoi eder bat orrek egin du
aingeru batek bezela,
gure Jainkuak bere eskutik
beti iduki dezala.
- 4/ Mendiburu'ren izenaz ez geunden
erriya onetan aztuak,
desioa ere bagenduan da
kunplitu dira gustuak.
Txit borondatez egin dituzte
orretarako gastuak,
gora au emen fundatu duten
erritar gizon prestuak.
- 5/ Guraso zarrak erakutsi zuten
nola zan anaitasuna,
gizon prestuak agertu dute
alkarren maitetasuna.
Don Rafael Pikabea'n bidez
auxen da edertasuna,
gure Jainkuak diyola arren
urte askoko osasuna.

6/ Edertasuna ortaz jende asko da
gaur emen gustatua,
enpeñatu dira ere gure Kabildo
eta Ayuntamentua.
Askok bezela baldin banu nik
interesaz aumentua,
orren alboan jarriko nuke
Lartaunen estatua.

7/ Mendiburu orren izena zegon
txoko-txokuan utzita,
iñor oroituko etzala ere
iya-iya negon etsita.
Don Rafael Pikabea etzegon
Aita orretaz antzita,
zerura berak sartu dezala
doai guziyaz jantzita.

8/ Aita Mendiburu inaguratzen
dirade gaur emen asi,
modu ontako edertasunik
sekulan ez det ikusi.
Lafitte jaunak ere egin du
ezin konta ala noblezi;
milla esker guziyoi, osasunakifñ
orain danok ondo bizi.

9/ Abuztuaren bostgarrena da
eguna au señalamente,
erri askotako personak emen
bisita egin digute.

Don Rafael bera ere bai,
gañera ainbeste jende,
Aita Mendiburu onratzen
atsegiñ eman diyote,

10/ Ejenplo bat nik ipiñitzen det
oraiñ oroitzen naizala,
gizon prestu bat izan dalako
leiala eta serbitzala.

Aita Mendiburu guk gaur emen
onratzen degun bezala,
egunen batez zeruan berak
gu ere onratu gaitzala.

* * *

Bertso auek, aurreko adierazpena ta
guzi, Errenteri'ko *Bertsolariya* aldizka-
rian agertu ziran, 4'garren zenbakian,
1931'ko Urrillaren 11'an.

Bañan Lexotiren paperetan ere arkitu
ditugu emengo zazpi bertso, eskuz ida-
tzita. Onako bertso auek orden onetan:
2, 3, 4, 5, 7, 6, 8.

Aldaketak: 2'garren bertsoa:

San Sebastian Mendiburun funtziyo
erriya onetan nola dan, [aundiya
deklaratzia gogoratu zat
zerbait oraingo boladan.
Orretarako grazi bat nola
beragandikan bear dedan,
itz neurtu batzuek kantatutzeko
santu oneren onraran.

3'garrena:

Esan dirate Aita Aizpurua're
etorri bearra dela,
ori ikustiagatik ni're etorri naiz,
etzan posible bestela.
Sermoi eder bat orrek egin du
aingeru batek bezala,
gure Jainkuak orain da beti
arren bedeinka dezala.

6/5: bezala; 6/7: orren onduan jarriko
nuke; 7/6: Santu onetaz antzita; 7/7: ze-
ruan berak sartu dezala; 8/1: Santu aun-
diy'au inauguratzen; 8/2: gaur emen di-
rade asi; 8/5: Diputaziyo jaunak ere egin
du.

Ta paperaren atzeko aldean oar bat
dago, euskeraz ta erderaz: «Inaugura-
zioko egunian desiatzen zan oiek kanta-
tzia; nola berandua baitzen orduan, orain

periodikuan jarri al balitezke, nuke desiuu.» *«Como en el día de la inauguración se deseaban o lo deseaba cantar, y como era tarde, no las canté; y si ahora fuera posible copiar en el pueblo basco sería mi deseo.»*

«El Pueblo Vasco» garai artako periodiko bat zan.

(1925)

BERTSO BERRIYAK

LEZO'N IZANDU DIRAN MISIONISTARI JARRIYAK

Onako bertso-ail au Lexotiren eskuz idazkietan arkitu degu. Bañan umezurtz agertu zaigu; zeñena dan esaten ez dala alegia.

Lan samurra izan da, ordea, aita nor duten billatzea. Orretarako, bertso auek Lexotiren beste misio-bertsoekin konparatu ditugu. Onako berdintasun auek agertu dira:

Sail ontako zortzigarrenak onela dio:

Komulgatu ta ondorenian
graziyak eman Jesusi...

Ta 1905 urteko bertsoetan, amaseigarenrean, onela esaten da:

Komulgatu ta ondorenian
graziyak eman Jaunari...

Sail ontako amargarren bertsoa ta 1905 urteko ogeitabostgarrena, berdintsuak dira. Lexoti ura, «interesaz amentua» izan balu, makiña bat komentu berri egin bearra zan...

Sail ontako azken bertsoak, amabigarrenak, onela bukatzen du:

bertsolariyak au desio du,
bada, biba, amen Jesus.

Ta 1921 urteko azken bertsoak, amaseigarrenak, bukaera berdiña du:

Bertsolariyak au desio du,
bada, biba Jesus, amen.

Beraz, zer duda egin ez dago, bertsoauek zeñenak diran.

- 1/ Milla urte ta bederatzieun da gañera ogei ta bostian, ditxa eder bat izandu degu aurten Lezoko partian. Ejemplu au nik zabaldu nai det jende guztiyen tartian, iru Karmentar erriya onetan nola izandu baitian, gustu ederra emanak dira bederatziurren batian.

2/ Aita prai Tirso omen degu bat,
Aita Rafael bestia,
irugarrena agiñtariya,
etzan kuadrilla tristia.
Pensatu dute salbaziyoko
bidiak erakustia,
Jesusi zenbat kosta zitzaion
animak irabazia,
orain zer pena izango luken
galduta bage uztia!

3/ Bertso berriyak ateratzeko
orañ egin det ametsa,
misiyo onen pasadizua
esplikatu al baneza.
Zeruko Aita, eskatzen dizut
nik bear dedan nobleza,
gurutze santu Lezokoa ere
da birtutez aberatsa,
kunplitzen arren lagun zadazu
gaur egin dedan promesa.

4/ Gora kabildo maitagarriya
ta aiuntamentu leiala,
ongi dakigu gauza onatara
oik enpeñatu dirala.
Esan ziguten misionistak
onuntza etorko zirala,
beren itzetan portatu dute
gizon prestuak bezala,
gure Jainkuak bere eskutik
beti iduki ditzala.

- 5/ Misionistak orra etorri
predikadore bigunak,
noizbait oñaze artu lezake
farra egiten digunak.
Umildadian adi ditzagun
oriyen konseju onak,
gusto duana konbertitzeko
orain dirade egunak,
minuturikan ezin tardatu
juiziyorik degunak.
- 6/ Asi dituzte bai konfesiyo
onaren kondiziyuak,
dotriñatikan biar dirala
artu oien leziyuak.
Gorrotuaren bidez alkarri
egiten zaizkan traiziyuak,
barren gaiztozko izketa txarrak
eta murmuraziyuak
lajatutzeko enkargu asko
eman dute misiyuak.
- 7/ Lendabiziko esamiña egiñ,
doloria da urrena,
propositua betiko artu,
ori da irugarrena.
Konfesiya egiaz egin,
jakiña degu orrena;
ongi aditu sazerdotiak
ematen duan ordena;
kunplitutzero zintzo saiatu,
ez da gauzarik txarrena.

- 8/ Komulgatu ta ondorenian
graziyak eman Jesusi,
nola biar dan esan digute
nai baditugu ikasi.
Gorputz da anima odolarekin
berak ginduan erosi,
kariño aundiz egiñ ezkerro
guri ainbeste noblezi,
galdetzen digu erregutzia
iya ez duen merezi.
- 9/ Aipatu dira birauak eta
izketa desonestuak,
adbertentziyan jarri gaituzte
iñor bageunden aztuak.
Biziyo txarrak engañatuta
pekatuz aberastuak,
gorputz argala dala mediyo
animen tranze estuak,
eska deiyogun libra gaitzala
gure Jaungoiko justuak.
- 10/ Onenbestekin akabatzen da
misiyoko ausuntua,
pekatariyak konbertitzeko
badadukate kontua.
Irakurriya ekarri dute
relijiyoko puntua,
askok bezela baldin banu nik
interesaz aumentua,
Lezoko erriyan egingo nuke
oriyentzat konbentua.

11/ Enkargu asko egin digute
oriyek onez onian,
erremediyo txarrak dirala
gero denbora joanian.
Oien animaz erregutzeko
guk geren egiñalian,
oik ere gutaz egingo dirala
beren posiblidadian,
sentenzi ona adi dezagun
Jaunaren tribunalian.

12/ Zeru altuko abiso oiek
eldu zaizkigu mandatuz,
etsaia oriyek bintzututzero
saiatu gaitezen kontuz.
Au aditzera ematen oiek
jardun dira fundamentuz,
Jaun dibinua, bete gaitzatzu
zure bendiziyo santuz,
bertsolariyak au desio du,
bada, biba, amen Jesus.

BERGARA'N (1)

«No hace aún una hora. Acomodados en el hotel los *toberajotzalles* y el *koplari* que me sirven para ilustrar mi conferencia, venía yo con ellos por la calle *Barrenkale*, cuando en la taberna de «Gaspar» veo salir un aldeano, a quien por lo visto le han asegurado que este simpático viejo que me acompaña, es *bertsolari*. En efecto, se dirige a nosotros, nos saluda en castizo aldeano, carraspea un poco, afianza los pies en el suelo y, encarándose con mi compañero, empieza a cantarle una copla. Mi *koplari* le escucha atentamente con los ojos en tierra. Adivino que tiene que realizar un doble esfuerzo. El espontáneo interpelador debe ser de la cuenca de Elorrio. *Lexoti*, mi *koplari*, es

(1) Bertso au, asierako adierazpena ta guzi, Manuel Lekuona apaiz jaunaren "La Poesía Popular Vasca" itzalditik artu degu. Itzaldi ori, "Quinto Congreso de Estudios Vascos, Vergara, 1930", 1934'an argitara emana zan.

casi navarro, con poca o ninguna costumbre de alternar con gente de dialecto vizcaíno. A mí esto me preocupa. Estoy pensando en cómo saldrá mi hombre de este lance.

Por lo demás, lo repentino del caso no me ha dado tiempo de sacar la estilográfica y el *block* para un apunte. Procuro, por lo mismo, poner los cinco sentidos en los versos.

Pero la estrofa es larga. Y la jilguereante melodía en que la envuelve el cantor vizcaíno, me distrae un poco... No he podido sacar más que el sentido de ella.

El vizcaíno habla muy en vizcaíno —muy en tomo de hombre práctico, radical, nada soñador—. «Bien os movéis haciendo fiestas a nuestro Euskera —¡pobre Euskera!—. Bien está. Pero el Euskera se nos va, si no conseguimos traer las *Lege Zarrak*»:

Lengo Legiak ekarte'ezpoguz
ilgo yaku Euskeria.

El *oyartzuar* se da por enterado. Mira al vizcaíno. Arruga un poco la frente. Y se apresta a contestar:

Gaur goizetikan Oiartzun eta
arratsaldian Bergara...
geldi daudenak ez dakit baña
gabiltzanak bizi gara.
Lege Zar gabe beldur zara zu
ilko ote zaigun Uskara,
dabilen arte ez dago illik,
atera zagun plazara.

Dos coplas más se han sucedido. Pero no tenemos tiempo que perder y nos hemos dirigido a tener un ensayo de los ejemplos de la presente conferencia, ...»

ERROSARIOA

Danok dakiguna, Euskalerriko garai bateko oitura, au izaten zan, errian iñor iltzen zanean: illunabarrean erriko edo auzoko jende guzia bildu ta gorputzaren aurrean errosarioa erreztatzea.

Oiartzunen ere bai, noski; ta, ain zuzen, emengo errosario-erreztatzailea Lexoti izaten zan.

Askoren aotik entzunak gaude ori, bannan beste gauza bat ere esaten dute: oso errosario luzea zala. Orra nola esan digun Ugaldetxo'ko Katalintxo baserriko Erramun Mujika'k:

«Lexoti ura, iñor errian iltzen zenean, ibiltzen zen etxez-etxe bella egiten. Bella esaten da belatzea. Etortzen zen arrosarioa errezatza; ura izaten zen erriko arrosario-erreztatzailea.

Jakiña, jendea etortzen zen, auzo guziak etortzen ziran; ura asten zen arrosarioa erreztatzen ta beñere etzuen bukatzen.

Amabost misterioko arrosarioa, ta ura

bukatu eta oraindik ez dakit zenbat aita-gure izaten zuen: batean, Jesukristoren eskuiko llagari; bestean, ezkerreko oñeko llagari; urrena, sumatzen zituen santu guziaz, eta etziranai ere bai. Gero antxen aritzen zen, batean illetik tiria Jesukristori Kalbarioko mendira zijoala, bestean ixtua tiria... Ta bakoitzean aita-gurea esaten zuen beti, jendea aspertu bitartean.

Biño arrosarioa errezatzen ari zela, ordubetean ariko bazen ere, beti belauniko egon bear izaten zen: eskalleretan batzuek, besteak ukulluan astoaren ondoan... Denak belauniko. Usarioa ala izaten zen.

Ta, errezatzen ari zela, atzenerako aspertu egiten zen jendea, ta batek esaten zuen: «Uooo!» Ta besteak: «Naikua iau!» (1). Ta besteak «Amen!» Bañan arrek segi oraindik ere. Ordubete ta geiago pasatzen zuen arrosarioa errezatzen. Ta noizbait ere bukatzen zuenean, denak bai pozik: «Amen!!!»

Batek baño geiagok, Erramun Mujika onek gauzak aunditu dituala pentsatuko dute. Gerok ere uste orretakoak giñan, Lexotiren arrosario ori bera eskuetara etorri zitzaigun artean. Bai, batere uste ez genduana, arrosario ori azaldu da; Lexotiren beste idazkien artean zegoan, be-

(1) Naikua'iau: Naikoa diagu.

raren eskuz idatzia. Bertso ta itz-lau, zernai badu.

Bertsoak, Aita Kardaberaz'enak dira. Aita onen eliz-liburuak askotan argitaratu ziran garai batean. Auetako libururen batetik artuak dira Lexotiren arrosarioko bertsoak. Orregatik, ez dira emen jartzen.

Bañan itz-lau edo prosa, batez ere letanien ondokoa, bukaerako eskaera-mordoa alegia, ez dakigu nundik artua zuan Lexotik. Bañan bai soka luzea!

Ona nola dan errosario-ondo ori:

«Maria Santisima erditzian, Abe Maria; erdi baño lenago, Abe Maria; erditzian eta erdi ezkeru beti izandu zala Birjiña, Abe Maria eta gloria.

Ama Birjiñaren letaniyak.

Ondorenian esango da: Erregutzen ditzut, Jauna, ixuri dezazula gure animetan zure graziya, Kristo zure Semea ezagutu degulako, aren Pasio ta gurutzearen bidez resurreziyo-gloriyara eramanak izan gaiten, amen. Kristo gure Jaun beraren mehezimentuagatik ala gerta daiyela.

Jaungoikuaren laguntza izan daiyela beti gurekin.

Jaungoikuaren Ama Santa, zure anparora gatoz, ez ditzatzula utzi aditu gabe gure premiyetan egiten dizkitzugun eska-

riyak, baizik libratu gaitzatzu peligro guztiyatik. Aita gurea, Abe Maria eta gloria.

Sakramentu Santuaren eztazioa: sei Aita gure, sei Abe Maria eta sei gloria.

Aita Santuak bulda santuaren partez Erroman eta beste mundu guztian konzeditu zituan induljentzi santu guztiyak irabazteko, fede santuaren aumentorako, erejien destruziorako, prinzipe kristau fiel guztiyen pake eta uniyorako, lenda-biziko Aita gurea; eta besteak, Aita San Ramonek, San Rafaelek, San Suprianok eta San Migel Aingeruak guarda gaitzate-la animako eta gorputzeko etsaiaren tentaziyo gaizto guzietatik, Aita gurea.

Itxasoko nabegantiak, legorrezko kaminantiak, pekatu mortalean dauden guztiyak Jaunak estadu graziazkuan jarri ditzala, gaitzera deudenak onera konberti ditzatzun amoriyuagatik, Aita gurea.

Aita San Rokek eta San Sebastianek guarda gaitzatela izurri eta peste gaizto guzietatik, Aita gurea.

Gure Ama Birjiña Karmengua, etortzen zaizkigula illtzerakuan iru egunez lenendik, zure Seme Jesus besuetan dezula, gure faltak eta pekatuak estaltzen dituzula zure magal amantisimoaren azpiyan, bitarteko jartzen zaizkigularik zure Seme dibinuenganako, Aita gurea.

Ama Birjiña Pillarekuak ordu onian sartu gaitzala, berri onez berri gaitzala, pekatu mortaleko eriyotzatik aparta gaitzan amoriyuagatik, Aita gurea.

Bakoitzari geren eskoieko Aingeru guardiyakuak egin dizaigula guardiya gaubian, egunian, janian, edanian, luan eta esnatuan, gabiltzan leku guztiyan, principalmente eriyotzako orduan, amen, Aita gurea.

Aita San Esteban martiriyak bere etsaiari barkatu ziyen bezela, guri ere gure Jaun potenti egiazkuak geren pekatuak barka dizkigun amoriyuagatik, Aita gurea.

Ama Santa Barbarak guarda gaitzala rayo, zentella gaizto, etsaiaren tentaziyo, deskalabro, falso testimoniyo, eriyotz derrepenteko, enfermedade gaizto guzietatik guarda eta defendi gaitzatzun amoriyuagatik, Aita gurea.

Jesus, Maria eta Jose eziñ esanik alleгатzen geran tranze estu artarako esana gerta dakigun amoriyuagatik, Aita gurea.

Ordu onetan agoniako tranzian iñor baldin badago, Jaunak asesti dizaiyola bere (2) pazienziyan pasatzeko graziya eta konbeni bazaio osasuna, bes-

(2) Ezin irakurri izan degu, eskuz idazkiak emen zer dion.

tela eriyotz on baten bidez animako sal-
baziya alkanza dizaion; Jose Santua, bi-
tarteko zaitezen amoriyuagatik, Aita gu-
rea.

Aita San Karlos, zeruan goian zauden
santu aundiya, gaur mundu onetan eman
dien meza santu eta egin dien obra on
santu guzietan parte izan dezagun amo-
riyuagatik, Aita gurea.

Gaurko gure pensamentuak, itzak,
obrak eta trabajuak izan ditezela gure
pekatuen penitenziyarako, Aita gurea.

Purgatoriyuan zeñek erregutu ez duen
animan sufrajiyarako, Aita gurea.

Gure gurasorik, seniderik, aide, adis-
kiderik, guk obligaziyo diyogun anima-
rik baldin badago, mundu onetan egin
zuten falten batengatik, purgatoriyuan
penak padezitzen, pena aietatik libratu-
rik Jaun soberanuak bere gloriya san-
tuan errezibituak izan ditzala, aiek oraiñ,
eta gu bearrera gatozenian erregutzalle
eta laguntzalle izan dakizkigun amori-
yuagatik, Aita gurea.

Autuan presente suertatzen difunto
edo difunta bere izenarekin, aren anima
baldin badago purgatoriyuan penak pa-
dezitzen, pena aietatik libratu-
rik Jaun soberanuak bere gloriya santuan errezi-

bitua izan dezala, ori orain eta gu biarre-
ra gatozenian erregutzalle eta laguntza-
lle izan dakigula; ori bearrian ezpadago,
guk obligaziyorik geiena diyogun ani-
men sufrajiyorako, Aita gurea.

Konpañi onetatik lenbizi faltatzen den
animaren sufrajiyorako, Aita gurea.

Jesukristoren bost llaga sagraduen ado-
razioa. †

Nere Ama Doloretakoa, zure Semeak
neregatik artu zituan bost llaga prezio-
suak zure aurrean adoratu nai ditut, eta
oiek adoratzian zuk iduki zenduan es-
piritu eta amorioa beti iduki nai nuke.

Ezkerreko oñeko llagari: O, nere Je-
susen llaga preziosua! Biotz guztiaz ado-
ratzen zaitut, eta orregatik eskatzen dizut,
Jauna, nere pauso eta ibillera gaiztoakiñ
egin dizkitzudan ofensa guztien barka-
zioa. Aita gurea.

Eskoieko oñeko llagari: O, nere Jesu-
sen llaga preziosua! Biotz guztiaz ado-
ratzen zaitut, eta orregatik eskatzen di-
zut, Jauna, nere itz eta obra gaiztoakiñ
egiñ dizkitzudan ofensa guztien barka-
zioa. Aita gurea.

Eskerreko eskuko llagari: O, nere Je-
susen llaga preziosua! Biotz guztiaz ado-

ratzen zaitut, eta orregatik eskatzen dizut, Jauna, nere begiaz eta beste senti-duaz egin diskitzudan ofensa guztien barkazioa. Aita gurea.

Eskoieko eskuko llagari: O, nere Jesusen lлага preziosua! Biotz guztiaz adoratzten zaitut, eta orregatik eskatzen dizut, Jauna, nere memoria, entendimentua eta borondateaz egin dizkitzudan ofensa guztien barkazioa. Aita gurea.

Kostadu sagraduko llagari: O, nere Jesusen lлага preziosua! Biotz guztiaz adoratzten zaitut, eta orregatik eskatzen dizut, Jauna, nola zure biotza lanza gogorrak josi zuan eta zure Ama Santisimaren (3) ezpata zorrotzak, ala nere anima zure amorioz betiko josi dezazula, bada ill naiago det zu ofenditu baño. Aita gurea.

Bost llagai San Frantzisko Jabierrek egunero egiten zien orazioa.»

* * *

Oneraño Lexotiren paperak. Bañan, guk uste, errosario onek beste bukaera

(3) Lexotiren eskuz idazkian orrela dago; bañan, guk uste, badago zerbaiten falta emen; dudarik gabe, *Ama Santisimaren biotza* edo *Ama Santisimarena* bear luke.

bat bear luke; segira bazuan oraindik ere. Bazan, ordea, naiko luzea bere ortan ere. Ez det uste orain inor izango danik, Erramun Mujika'k kontatu duanari geiegizkoa iritziko dionik.

Nundik ote zuan Lexotik errosario-ondo luze ori? Garai artan, makiña bat eliz-liburutxo atera zan euskeraz. Pixka bat saiatu gera aietan aztertzen, bañan ez degu olakorik arkitu. Erriak-edo bere kasa asmatuak izango dira eskaera oiek. Ta Lexotik ere, batzuk asmatu ta besteak andik eta emendik jaso egingo zituen; ta ondoren sokari erantsi. Zenbat eta soka luzeagoa, obe; ala usteko zuan.

Beraz, errosario-ondo ori folkloretzat artu bearrean gera. Folklorea mota askotakoa izan oi da; mota oietan bat, erlijio-folklorea. Ta folklore guziak, bai gureak ere, parra-bide asko ta asko ematen dute, maitasunik gabe begiratzen bazaie. Gerok ere parra egiñak gera Lexotiren xelebrekeri auekin; bañan ustez, beintzat, kariñoz, maitasunez.

Ortaz gañera, jendearen biotz ona ikusten da; erriko inoren eriotza, erri guziak sentitzen zuan, ta lagun egiten zion bai ildakoari ta bai bere famili guziari. Ildakoari, arengatik al zuan bezela erreztuaz; orretarako, elizako illetaz gañera,

bezperan etxean beste errezakizun bat antolatzen zuan. Ta etzuan familia ere bere naigabean bakarrik uzten; aren pena arintzen saiatzen zan.

Itz batean esateko, errosario luze aiek, beren xelebrekeri ta guzi, erlijioz ta gizatasunez jantziak ikusten ditut nik beintzat.

BALENTIN BERTSOLARIA

(Balentin Otxoteko Porto)

(1908 - 1966)

BALENTIN BERTSOLARIA

BALENTIN BERTSOLARIA

Balentin bertsolaria, izen-deituraz Balentin Otxoteko Porto, Naparroan jaio zan, Igantzi errian, Zeruneta baserrian, 1908 urteko Ilbeltzaren 13'an, arratsaldeko iruretan. (1)

Gurasoak zituan: Rafael, Lesaka'koa, ta Tomasa, oiartzuarra.

Aitaren aldeko aiton-amonak: Jose Joakin ta Josefa Inazia Martiarena, biak Lesakakoak.

Amaren aldekoak: Manuel ta Manuela Josefa Bengoetxea, biak oiartzuarrak.

Aita-ama pontekoak: Pedro Telletxea ta Balentina Porto. Onek ezarri zion, beraz, Balentin izena.

Bost senide izan ziran: Joxepa, 44 urte-ekin, Oiartzunen, 1941/IV/24'an illa (2); Pedro, gaur Errenterin bizi dana; Franzisko, Endaian bizi dana; Antonia, Oiar-

(1) Igantziko 8'garren bataio-liburua, 376 orria.

(2) Oiartzungo 18'garren eriotz-liburua, 123 orria.

tzungo Sailpuru baserrian bizi dana; ta, danetan gazteena, Balentin.

Senide guziak Lesakan jaiok ziran; Balentin bakarrik Igantzikoa.

Balentin jaiok zanean, familia Igantziko Zeruneta baserrian bizi zan; andik Lesakako Txomiñeneko-borda baserrira aldatu zan; andik, Balentin mutil koskorra zala, Oiartzungo Tomaxen-borda baserrira; ta, urteen buruan, andik Sailpuru baserrira, Oiartzunen au ere.

Tomaxen-borda ta Sailpuru, Ergoin ballararik Aritxulegi'ra dijoan kamioetik be-realaxe daude, ezkerretara artuta. Ta alkarrengandik ere oso urbil; bost bat minutu oñez.

Soldaduzka Estella'n serbitu zuan Balentiñek. Antxen jo zuan lenengo bere denbora guziko etsaiak: reumak. Zutik egoten etzala jarri. Onela dio berak bertso batean:

Soldaduzkatik nitzan
reumakiñ etorri,
an ere ibilli nitzan
estu ta larri...

Bañan etxera etorri ta ainbestean jarri zan.

Arditurri'ko minan lana egiten zuan. Españiko gerra-denbora ere or pasa zuan,

mina ori *militarizatu* baitzuten. Minak libratu zuan; bestela ura ere eramango zuten.

Plazan-ta, sekula kantatu gabea izan zan. Bañan beti bazuan zerbait: zikiro jatea, txuletak erretzea, barrikotea, ta abar ta abar. Batean Pikoketan zala, bestean Portuberrin, bestean Endar-erreka aldean, beti tripa-festa. Ta, ongi jan da edan eginda, bertso-paltarik ez noski. Ola izaten ziran Balentiñen ibillerak.

Ola ibiltzeko, lagun aundi bat zuan: «Naparra» esaten ziotena. Joakin Mitxelena Agirre zeritzan. Gaurko Mitxelena bertsolariaren osaba zan, ta bera ere bertsolari. Oiartzungo Karrikan, Lekungarai baserrian jaioa. Aitona zuan naparra, ta, aren kastakoa zalako, berari «Naparra» izengoitia ezarri. Beraz, ura ez izaki ta esaten; ta Balentin izaki ta ez esaten... Naparra ori Burkondo baserrira ezkondu zan, ta arrezkero Burkondo ere esaten zioten.

Balentin eta Naparra, lagun gogorak ziran; beti alkarrekin eta beti bertsoan; ez baraurik ordea...

Garai artan, Basarri ere inguru aietan zan, Aritxulegin, trabajadoreetan, ta onekin ere maiz xamar kantatu zuan Balentiñek. Onela esaten zigun Basarrik, 1969/IV/16'an, eskutitz batean:

«Ondo ezagutu nun Balentin zana. Bein baño geiagotan aritu giñan alkarrekin bertsotan.»

Naparra ezkondu zanean ere, biak, Balentin eta Basarri alegia, alkarrekin joan ziran eztaietara. Onela esan digu Balentiñen illoba Patxik:

«Gerra ondoa ta, orain bezela, etzen izaten biajerik eta komeririk. Ezkondu ta boda etxean, bazkaria jarrita. Ni akordatzzen naz, ba, orain dela ogei ta amar urte, ortxe ogei ta amaika urte ezkondu zela, ta Basarri orduan emen, Aritxulegin, trabajadoreetan, eta Basarri onera etorri. Lenoztikan itzegiñak izango ziran ta Basarri onera etorri. Ta gure osaba preparatu zai, ementxe egondu zen. Ta biak joan ziran aren bodara. Beste soñulariren bat eta aik biak bertsotan.»

Ondoren, onela esan zigun Patxi orrek:

«Bai, gure osaba orrek etzuen txarretik deus ere! Orixe: broma ta zea; ta bazkaldu edo apaldu ezkeru, kanta lasai... Bromosoa bai ura; gutxi izaten den bezelakoa zen ura bromosoa...»

Beraz, plazan ez bada ere, aotik aora, lagun artean-ta, asko xamar kantatua izango zan Balentin. Bañan olako bertsoak aizeak eraman oi ditu, ta ez degu Balentiñen oietako bertso bakar bat ere jaso al izan.

Paperean jarri izan zituan, ordea, ta oietzek eskeñiko dizkiogu liburu ontan irakurleari.

Danetara, iru sail aundi ta bi txiki jarri zituan. Aundiak: bere zapatai jarriak, amairu bertso; Aieko Arriko piñuai, ama-bi bertso; ta bere reumari, zortzi bertso. Ta txikiak: Barcelona'n soldadu zegoan lagun bati, iru bertso; ta San Isidrotarako programa batean agertu ziranak, beste iru bertso. Urrengo orri-aldeetan arkituko ditu irakurleak bertso auek danak.

Bañan berriz ere reumak jo zuan. Onela dio berak bertso batean:

Beste amasei urte
utzirik pakean,
berriz ere eldu ziran
egun batian...

Arrezkeroztik etzuan egun onik ezagutu. Illoba Patxik onela esan digu:

«Geroztika beti atakatzen zuen. Ta, azkeneko, arrunt baldartu. Bi bastoirekin azkeneko; bi bastoirekin ibiltzen zen. Sillan exeri ta altxatzea ere, ari asko kostatzen zitzaion. Gorputz guzia gogortua...»

Ta Balentifien arreba Anttonik onela:

«Geroztik beti persegitua, ta, azkeneko, ibilpidea arrunt galdu. Ta ezin etsi. Nik esaten nion:

—Egoteko deskantsua baduk, bai!

Ta arek:

—Bai, erre egiten nan ni deskantsuan!
Beti neketan egoten nan!

Lodia zen ta gustora ez egoten. Oñaze aundiak ere izandu zitun. Biño aik pasa ta iñun ere gustora ez egoten.

Apetitu izugarrikoa zen, ta jan da edan ta kantatu... Ala oitua zegoen, ta, ala ez bizitzezkero, batere gustorik ez bizitzeko...»

Bañan gaitz orren berri Balentiñek berak ematen du bertso-sail batean, reumari jarritako ortan. Aren gurutzea zer izandu zan, antxe jabetuko da ondoen irakurlea.

Balentiñen arreba Anttonik onela zion ondoren:

«Ta medikuak agindua, artu. Ta beste edozeñek esan: «Au reumarentzako oso ona duk!», eta artu. Ta beste batek nunnabaitetik ekarri beste zea bat, eta artu ura ere. Ta aik kalte egin! Ori pasa: aik kalte egin! Medikuak ala esaten zuten: buruak eta denak, aik galtzen zituztela!»

Ta illoba Patxik onela zion:

«Bai, kamionkada bat botika artu zuen arek!»

Azkenetako, Donostiko ospitalera eraman bear izan zuten, eta an il zan, 1966 urteko Ilbeltzaren 18'an, 58 urterekin.

LAGUN BATI

Portuburu baserriko Inazio Irazu'k, onako iru bertso auek eman dizkigu, onela esanaz:

«Ura, ni baño bost urte zaarragoa zen. Bañan elkarrekin askotan ibiltzen giñan, karta-jokuan ta abar.

Ta 1935 urtean ni Barcelona'n soldadu, ta ura etxean. Ta bertsoz karta egin zidan. Baita bost duro bialdu ere.»

Ona bertsoak:

Oraintxen dala bost illabete
ziñaden soldatu juan,
ezkeroztikan aitzen al zera
bertsuetan ta jokuan?
Jakin nai nuke zure bizitza
zer posturetán dijuan,
edozein moduz morroia gaizki
nausi asko dan lekuan.

Onezkergero ikasi dezu
militarraren legia,
tiroka eta instruziyuan
oien abillidadia;
iñoiz guardiyan igual gabez
artuaz naiko airia,
ola pixka bat ibillita're
gizonak badu beria.

Desio dizut etorritzia
zere plazuak beterik,
bitarte ortan ez dadukat nik
zu ikustera juaterik;
iñoiz edo bein jartzen bazaizu
eskribitzeko tankerik,
beste oinbeste bueltan bialdu
sortzen badezu paperik.

BERTSO BERRIYAK

BALENTIÑEK JARRIYAK

(BERE ZAPATAI)

Bertso auri buruz, onela esan digu Barentiñen illoba Patxik:

»Zapatan bertso oiek, kamioa emen egiten ari ziranekoak dira. Kamioa asi ta bukatu gabea. Gerra ondoan, trabajadoriak etorri ziran onera kartzelatik; aik egin zuten au. Kamio au ari zen denborako asuntua zen ori.

Donostira joan, ta zapatak erosi ta jantzi. Gabaz etorri bear, ta kamioan orduan arri aundiak eta lokatz aundiak. Ta, etxera orduko, bateri takoia galdu ta besteari ez dakit zer; beñepein ondatuxeak. Ainbeste ez bazan ere, beñepein baldartuxeak. Ta orduan jarri zituen bertso auek.»

Portuburu baserriko Inazio Irazu'k, beste txetasun jakingarri bat eman digu:

«Inprentara baño len, Portuberri'n kantatu zituan, ta nik zerbait gogoan artu.

Gero, papera ekarri zutenean, bertso baten palta somatu nuen. Onela esan nion:

—Bertso bat utzi duzu emen inprentatu gabe.

Ta berak:

—Bai?

—Bai; au ez da agertzen.

Esan nion bertsoa, ta berak orduan:

—Oraintxe utzi dute dena aldrebestuta!

Irugarrenaren atzetik zen bertso ori. Lenengo bi puntuak aztu zaizkit; beste biak onela ziran:

Euri puska bat ari zuan da
an bertan jantzi nituan,
nere artian pentsatu nuen:
«Ai zer zapatak dituan!»

Beraz, amairu bertso izaki ta amabi inprentatu. Badaki irakurleak utsunea nun dan eta bertso erdi ori nun jarri bear dan. Izan ere, bertso-sail au arretaz irakurtzen bada, etenaldi bat somatzen da or.

Bañan azken bertsoan onela esaten da:

orra amabi bertso berriyak,
orrekin errematia.

Portuburuko Inaziok eman digun orre-

kin, «orra amairu bertso berriyak» esan bear luke, ta Balentiñek ere ola jarriko zuan. Inprentak aldatu ote zuan? Errenteriko Makazaga'k inprentatu zituan: «*Imprenta Macazaga — Rentería*». Moldiztegi ori, bertsolarien itzak eta abar errespeta-tzen, oso xuxena zan. Guk uste, beste eskuren bat ibilliko zan tartean.

Bertso-paper ori Makazaga'renean bertan jaso genduan; baita ere Dionisio Martiarena Oiartzungo sakristaua zanaren eskutik.

Ona bertsoak Makazaga'ren paperean dauden bezela:

1/ Lenguan jua naiz Donostiyara
zapatak erositzera,
oso politak baziran eta
ez nuen egiñ atzera.
Neskazar samar ezpain gorri bat
denda artako mertxera,
tratu orrekiñ oso konforme
ez naiz etorri etxera.

2/ Deklaratutzen asi zitzaidan
dama ori bere ordenak,
esaten ziran: «Nik saltzen ditut
munduan diran onenak.
Beste oinbeste ez ekarriya
geroztik daukazkit penak.
Pilla galanta banuen baña
iya saldu ditut denak.»

3/ Neskazar orrek aldamenetik
inbustekeriz esan do:
«Negu gogorra badator baña
zu jarri zerade sendo.
Dotoriago beste mutil bat
gaur ez da iñon izango,
markes semia etzeradela
iñork ez luke esango.»

4/ Andik etxera abiyatuta
sentitzen nuen freskura,
orduko nere larritasuna
eta barrengo tristura!
Lau itze kaskar erditik sartu,
iskiñan falta joskura,
neskazar ura balijuake
diabruaren eskura.

5/ Zirritu denak kolaz itxita
gañetik zuten lustria,
itxura utsakiñ ni engañatu
ez izan arren gaztia.
Dударik gabe libre du arrek
tranpiyan irabaztia,
Josafatera juaten danian
errukarri det tristia.

6/ Nolabait ere zapat oieri
artu nai niyon aroia,
oiek austeko bildurrez beti
pausua eman doi-doia.
Al zan biderik txukunenetik,
bazterrera utzi loaia,
ala guziz e etxera ordu
or galdu diyot takoia.

7/ Ezkazal denak luzatu eta
diruriyela piztiya,
saldutzen duen gauza guziya
txarra eta gareztiya.
Ziri galantak iñori sartzen
ark artutzen du astiya,
sekulan etzait neri aztuko
zuk egiñdako gaizkiya.

8/ Bere burua apaintzen ere
uste det saiatzen dala,
pinturarekin leundua dauka (1)
arpegiyako azala.
Ori andretzat iñork artzia
Jainkuak guarda dezala,
euriyarekin zarpalduko da
nere zapatak bezela.

(1) Bertso-paperak: *legundua*.

- 9/ Zapata oien jabe eginda
zeiñ etzan jarriko triste?
Orrelakorik izaten zanik
nik beintzat ez nuen uste.
Ogei bat duro pagatu ditut,
iru baliyo eztuzte,
gure aitonak auntz-larruakin
egingo luke oinbeste.
- 10/ Nere barrenko sentimentuak
dizutet adierazi,
zer posturretan etorri nitzan
Donostiyatik igesi.
Neskazar orrek iltzian eztu
salbazyorik merezi,
ai zer poza emango diyon
beste munduban Judasi!
- 11/ Iñork etziran oraindik egin
beste oinbeste aziyo,
nunbait tranpiyan irabaztia
orreri gonbeni ziyo. (*sic*)
Negoziyua egin lezake
iñor juaten baziyo, (*sic*)
uste dut ori izango dala
Luziferrekin zozio.

12/ Esan ziraden: «Etorri lasai,
zabalik dago atia;
nik Oiartzungo jendiarentzat
beti det borondatia.»
Tratu onikan egin nai badu
kuidado ara juatia,
orra amabi bertso berriyak
orrekin errematia.

NEKAZARIEN EGUNA

Iru bertso auek, Ugaldetxoko Larria baserriko Patxi Labandibar zanaren eskutik jaso genituan. Ta, orain ikasi degunez, Andres Gonzalez kooperatibako edo sindikatoko buru egiten zuanak eskatuta jarri zituan Balentiñek.

San Isidro egunean nekazariak festa egiten baitute, zein urtetan ez dakigula, programarako iru bertso nai zituan jaun orrek, eta onako auek jarri Balentiñek.

Bañan, programa artu ta irakurri zituanean, etzan gustora... Puntu bat diferente arrapatu. Onela esaten omen zuen:

—Etzen ola ori! Etzen ola ori!

Zer puntu ote zan, ba, ori? Ez digute esan; bañan, gure iritzirako, lenengo bertsoaren bigarren puntua da. Onela dio programan:

alkarte ontan danon artian
guk ospatutzen deguna.

Dudarik ez da Balentiñek etzuala «ospatutzen» jarriko; ortaz gañera, «deguna» bi aldiz dago punturako. Poto, beraz. Bañan, Balentiñen bertsoetan, olakorik ez degu besterik sumatu. Bi arrazoi, beraz, aldaturik dagoana puntu ori dala pentsatzeko.

Bañan bigarren bertsoaren irugarren puntua ere izan diteke. Onela dago programan:

ez al gerade gu jolastuko
bakoitzak bere esian.

Ol-ola, guk beintzat ez diogu esan-nairik arrapatzen. Gure iritzirako, «bakoitzak bere klasian» bear du, ta ala jarri degu.

Ona bertsoak:

- 1/ Urte guziyan bat bakarra da
nekazarien eguna,
alkarte ontan danon artian
guk ospatutzen deguna;
meza entzun da ondorenian
bazkari eder deguna,
gutxieneko igaro zugun (1)
urtian egun bat ona.

(1) Programan: gutxieneko igaro zugun.

2/ Beti egun au iritxitzeko
egoten gera pozian,
osasunakiñ izan gaitezen
ola denbora luzian.
Ez al gerade gu jolastuko
bakoitza bere klasian, (2)
gazte alaiak dantzan eginda
aitonak berriz musian.

3/ Goizetik pestak asiko dira
ta obiak arratsaldera,
geren gorputzak ondo zaitzea
ezta animen galera.
Nekazariak, meza entzunaz
danak etorri kalera,
ta San Isidrok maiteko gaitu
onak izaten bagera.

(2) Programan: bakoitzak bere esian.

(1946)

BERTSO BERRIYAK

(AIEKO ARRIKO PIÑUAI JARRIYAK)

Bertso auen aditzera, oiartzuar askoren aotik entzuna genduan; ta, batek bat esan eta besteak bestea, ia sail osoa bildua ere bai; saillak amabi bertso ta guk amar.

Batzuek inprentatua zala esaten zuten; besteak ezetz. Balentiñen illoba, Sailpuru'ko Patxi, baiezkoaren alde zan. Onela esan zigun:

«Gero besteak bazituen piñuai jarriak. Aitatik ez al duzu arrapatu? Aik nonbait ere egongo dira, ba! Oik emen asko kantatzen ziran, ta oik nunbait ere izango dira! Inprentatua zen, bai. Etxean bazirala uste ta ortxe, eskatu zizkidatelako, jiratu ditut etxe ontan zea denak, ta alerik arrapatu ez. Ori da txarra!»

Etxeko zokoak berriz ere ongi jiratzeko esanda, partitu giñan arratsalde artan Sailpurutik. Ta, urrena agertu giñanean, ia arratsaldeon esan orduko, onela esan ziguten:

—Piñuenak agertu dira!

Ta eskuz eskribitutako paper bat eka-
rri ziguten. Ez dakit zeñek egin zuan idaz-
te-lan ori. Zer esanik ez, paper orretatik
kopiatu ditugu onera. Bearbada inpren-
tatuta ere aterako ziran, bañan olako pa-
perik ez degu oraindik eskuratu.

Bertso auen motiboa edo gaia zer izan
zan, illobak onela aditzera eman zigun:

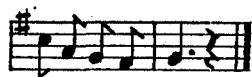
«Zerratu gabe piñua aldatzen zuten or-
duan. Orain zerratzen dute, biño orduan
egiten zuten zulatu ta piñu aldatu; ta de-
nuntziatu ardiak guardak, an sartzen ba-
ziran.

Ta gure osaba Arditurriko minan ari-
tzen zen lanean, ta guk ardiak orain ez
ditugu, biño orduan izaten; ta reumak
asko persegitzen zuen, ta, bajarekin ze-
goen denboran, ardiai begitzera joaten
zen; besteak baserri-lanean ta bera ardiai
piñura joan gabe kontzen. Ola egoten
zen.

Biño bera trankil xamarra, ta nunbait
ere ardiak, berriz, piñua aldatutako toki
artan mazka garbiago egoten ta ardiak
ara beti; arako gogoia izaten. Ta or arra-
patu zizkan, bera artzai zagoela, guardak
ardiak, eta motibo orrekin jarri zituen
bertsoak.»

Bi doñu ezartzen ditugu: lenengoa, Itu-
rriotz'ko Robustiano Urkia'k kantatua;

bigarrena, Lexoti bertsolariak. Magneto-
fonoz entzun eta solfeoz jarri dituztenak,
Ernaniko Manuel Yaben eta Donostiko
Ambrosio Zatarain.

1/ Milla beatzi eun da
berrogei ta seia,
bertsuak jarritzera
dijua artzaia;
guarda bat ikustia
neretzat etsaia,
al dedan zintzuena
egiten naiz saia.

2/ Mundu ontan ogei ta
emeretzi urte,
ez ditut bete bañan
ez dira aparte;
ardiyen atzetikan
segitzeko fuerte,
desapiyoka oiek
iya ito naute.

3/ Erri-lur guzietan
piñua sartzera,
mendiko jende dana
dijua galtzera;
ortatik gauz onikan
ez dator etxera,
obligatu gaituzte
ardiyak saltzera. (1)

(1) Sailpurukoak ere ala egin bear izan omen zuten: ardiak eunetik goiti omen zituzten eta danak saldu.

- 4/ Ardi bakoitzantzako
munta ogei pezta, (2)
ez dago egiterik
iñon e protesta;
ortan deskuidatzia
milagrua ezta,
artaldia salduta
gero jan zak gazta!
- 5/ Mendiyan bizi geran (3)
guraso ta aurrak
ez gaitu mantenduko
piñuan ezkurak;
ikaraturik gaude
gosian beldurrak,
enkargatzera guaz
zurazko muturrak.
- 6/ Ardi (y) oiek eztute (4)
inportantzi gutxi,
akordatuko zaigu
bigar edo etzi;
eta orain zer egin
dute erakutsi:
atze aurriak biak
txikortakin itxi. (5)

(2) Lendabiziko txandan munta ariñagoa; andik aurrera gero ta astunagoa.

(3) Paperean *gera*; guk uste, *geran* bear du emen.

(4) Paperean *eztuten*; guk uste, *eztute* bear du.

(5) Txikorta: artaburuaren zuztarra; artaburua aletu ondoren gelditzen dana. Beste zenbait tokitan koxkola esaten zaio.

7/ Aitzurra zorroztuta
arkaitzari golpe,
bera eziñ sartuta
berriz bueltan bote;
or ez da landarerik
aunditutzen bate,
surangilla errian
isatsa diruite.

8/ Landaretxo oiekin
daukaten gustua,
eozिñ egon laitake
oietaz poztua;
lautatik iruk badu
beti diskustua,
bera igartuta're
ardiyak moztua. (6)

9/ Piñua aldatu zala
Aieko Arriyan
amairu urte dira
udaraberrian;
tantiua emana daukat
nik bere neurriyan:
metro ta erdi luzian,
lau ontza loriyan.

(6) Zuloetan zenbat landare falta ziran kontatu,
eta, besterik gabe, ardien kulpa egiten omen zuten.

Bertso au, beste onela ere jaso izan det:

Ardiaren atzetik — korrikapustua,
alegiñak in da're — guarda zapuztua;
lautatik iruk badu — beti desgustua,
bera igartuta're — ardiak moztua.

- 10/ Piñadi ori dago
Oiartzungo parten,
material ederrik
egingo da erten;
estranjeri aldera
baguazke aurten,
aber piño trunkorik
nai ote luteken.
- 11/ Beti gauz bat bakarra
daukat mingañian:
oik ez dutela emango
ardiyak añian;
amaika aritzen dek
alperrik lanian,
kosetxa eder gutxi
arriyan gañian.
- 12/ Maiatzaren ogeian,
Oiartzungo erriyan,
orra amabi bertso
euskera garbiyan,
artzai batek jarriyak
bere errabiyan,
ez dakiyenik bada
entera dediyan.

BERTSO BERRIYAK

BALENTIÑEK JARRIYAK

(BERE REUMARI)

Onako auek dira Balentiñek bere reumari jarritako bertsoak.

Gaitz onek nola jo zuan eta zer gurutz-bide sufri-arazi zion, lendik ere zerbait esana degu, bañan bertso auetan obeto ikusiko du irakurleak.

Reumari jarriak ere bazituala, oiar-tzuar askori entzuna genion; ta puntu bat edo beste jaso ere bai. Bañan sail osoa iñork ere etzekian.

Basarrik radiotik kantatuak zituala ere esan ziguten. Idatzi genion, beraz, ta ona emen erantzuna, 1969/IV/16'an:

«Gogoan det bertso batzuk erradioz kantatu nitula. Zoritxarrez, gaur ez dauzkat nere mende. Paperak, askotan, Donosti'n uzten baititugu. Pena det zure naia ase eziñik gelditu bearra.»

Bañan, azkenik, Txarondo baserrian agertu dira, makinaz idatzitako paper batean. Bertako Jose Domingo ta Segundo Pagadizabal'en eskutik jaso genituan. Milla esker, beraz, jaun auei!

Ona bertsoak:

1/ Soldaduzkatik nintzan (1)
reumakiñ etorri,
an ere ibilli nitzan
estu ta larri;
len berak ez badaki
zer dan orren berri,
bestek esanarekiñ
ez liteke neurri;
eziñ egiñ korri,
okertuta jarri;
egon arren lori,
jartzen bada eri,
flakatzeko botika
ona da ori.

2/ Beste amasei urte
utzirik pakian,
berriz ere eldu ziran
egun batian;
eziñ pasaturika
sukaldeko atian,
oiera eziñ iyo
ara juatian;
oñaze fuertian,
kendu bitartian
pakia apartian,
oinbeste urtian;
nerekiñ sartuko da
noski lurpian.

(1) Paperean: Soldauskatik.

3/ Gaitz-bolarak jotzian
egiten naiz txartu,
berrogei urterako
euneraño zartu;
oñaze ta desditxa,
aragiyak urtu,
armiarmaren gisa
bizkarra konkortu;
medezinak artu,
janik ezin sartu,
karraxika lertu,
belarriyak gortu;
obia mundu ontan
ezpanitz sortu!

4/ Bideko ibillera
ez daukat abilla,
nunai abiyatzian
zerbaiten billa,
balantz eta muturka
nere eskanbilla,
anketatik asita
gerriraño illa;
eskuan makilla,
beiratu umilla,
persona ajilla
obeto dabilla,
gu berriz sufritutzen
kojo kuadrilla.

5/ Lan-tokira baño len
jorikan tutua,
ta ara juatian
nausiyak lutua;
apropos nabillela
dana arrotua,
ta izaten da zeñek
buru berotua;
alako ratua
ederra tratua;
nere pekatua
gorputza ondatua,
reuma ditzosu onek
purrakatua.

6/ Donostiyan egin det
saio ederrika,
beñere ezin atera
andik korrika;
ango indiziyua,
orko eletrika,
piska bat arintzeko
ona da patrika;
eldu lepotika:
«artu zak botika!»;
trago galantika
egiñagatika,
neretzat beñere ez
miñan faltika .

7/ Masajeruak ere
etorritzen zian,
ni ikaratzen nitzan
aiek eltzian;
jarritzen ziranian
oiaren ertzian,
ni txikitu bitarte
aldatzen etzian;
maiz asko etxian
bi gizon kotxian;
etortze bakotxian
eskua poltsian;
okerrago utzita
noizpait jon zian.

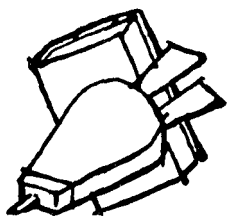
8/ Neskazar bati niyon
ezkontzeko agindu,
gero ezetz esana
oraindika min du.
Esan ziran: «Egingo
zaitut nik biruindu,
sekula ni zurekin
ezpainaiz iruindu.»
Itxia zikindu,
deus eziñ lagundu,
illia urdindu,
sabela berdindu,
tristia erruki nuan
artu banindu.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. Artola: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. Soroa: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. Apalategi: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. Pepe Artola: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. Urruzuno: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. Alzaga: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. Azkarate: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. Apaolaza: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. Iraola: Oroitzak.
10. Errege eguneko bertso sayoa (1962). (*Aitua*).
11. P. Larzabal: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. Bilintx: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. Izeta: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. Larzabal: Iru ziren.
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª Zabala: Gabon gau bat.
17. A. M.ª Labayen: Malentxo alargun!
- 18-19. A. Zavala: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. Goñi: Lurdesko gertaerak.
21. P. Larzabal: Herriko bozak.
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak.
24. F. Imaz: Bertso guziak.
25. A. P. Iturriaga: Jolasak.
26. A. M.ª Zabala, A. Larraitx, Mir: Periyaren zalapartak.
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua*).
28. B. A. Mogel: Ipui onak.
29. T. Alzaga: Burruntziya.
30. G. Anduaga: Egunsentiko txoria.
31. M. Soroa: Baratzan.
32. M. Elicegui, A. Zavala: Pello Errotaren bizitza.

33. *M. Elicegui, A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak.
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua.
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara.
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak.
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin (*Aitua*).
39. *Bertsolariak*: Amar urteko bertso-paperak.
- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa.
42. *Uztapide*: Noizbait. (*Aitua*).
43. *Bertsolari-txapelketa* (1-I-1965).
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu.
- 45-46. *J. M. Satrustegui*: Bordel bertsolaria.
47. *P. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua*).
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaarra. (*Aitua*).
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala.
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak (*Aitua*).
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma.
54. *A. Zavala*: Fernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua*).
55. *Basarri*: Laugarren txinparta.
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsolaria.
- 57-58. *C. Beobide*: Asis'ko Lorea.
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari.
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsolaria.
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. *J. M. Satrustegui*: Luzaide'ko kantiak.
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari.
67. *Bertsolari-txapelketa* (11-VI-1967).
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsolaria.
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak.
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari.
- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak.
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsolaria.
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak.
84. *M. Matxain*: Uste gabea.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua*).

- 86-87. A. Zavala: F. Iturzaeta bertsolaria.
 88-89-90. A. Zavala: Xenpelar bertsolaria.
 91. A. Zavala: Txapel bertsolaria.
 92. I. Alkain — A. Zavala: Alkain aita-semeak.
 93. A. Zavala: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
 94. A. Zavala: Atano ta Estrada bertsolariak.
 95-96. A. Zavala: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
 97. A. Zavala: Bidasoa aldeko bost bertsolari.
 98-99. Inozentzio Olea: Goierriko lorak.
 100. Manuel Lasarte: Bertso-mordoxka. (*Aitua*).
 101-102. A. Zavala: Txirritaren bertsoak. I.
 103-104. A. Zavala: Txirritaren bertsoak. II.
 105. Jose Inazio Etxeberria: Mendi-gañetik.
 106. A. Zavala: Pastor Izuela. — Ezkioko ta Segurako itxuak.
 107. A. Zavala: Zepai bertsolaria.
 108. Mattin: Ahal dena.
 109-110. P. Lafitte: Mañex Etchamendy bertsularia.
 111. Bertsolariak: Xenpelar-saria, 1972.
 112. Basarri: Sortu zaizkidanak.
 113. P. M. Urruzuno: Sasiletrau baten ziria.
 114. A. Zavala: Kaskazuri bertsolaria.
 115. A. Zavala: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak.

AUSPOA
LIBURUTEGIA

IMPRESO EN ESPAÑA